

Fetih Sonrası Kıbrıs'ın
Türk Hayrat Sistemine Entegrasyonu Ve Günümüze Yansıması

Bahaeddin YEDİYILDIZ

“O halde durmayın, *hayrat* yapmakta yarışın”.
“İşte onlar *hayratta* yarışıyorlar ve onun için ileri giderler”.
“Kimi de Allah'ın izniyle *hayratta* öncüdür” .
“Herkesin bir yönü yöntemi vardır, siz *hayrat* yapmaya koşun ve yarışın” .
(*Kur'an*, 05/48, 23/61, 35/32, 02/148).

ÖZ

Bu bildiriye Türk hayrat sisteminin Kıbrıs'ın fethinden sonra Adaya nasıl nüfuz ettiği ve tarihi süreç içinde maruz kaldığı değişimler sonucunda günümüze nasıl yansıdığı konusu üzerinde durulacaktır. Hayrat sisteminden kastettiğimiz aslında vakıflardır. Öyleyse öncelikle vakıflar yerine neden hayrat sistemi kavramı kullandığımızın açıklanması gerekir. Bunun için bildirinin ilk bölümünde bu hususun açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Vakıf kurumunun yukarıda zikredilen ayetlerde geçen *hayrat/iyilikler* kavramının yorumundan ve eyleme geçirilmesinden hareketle şekillendiğini düşünüyorum. Çünkü vakfın kurucu belgesi olan vakfiyeler analiz edildiği zaman orada üç temel kavramla karşılaşırız. Birisi bahsettiğimiz hayrat kavramıdır ki, vakıf kurucularının inşa ettikleri ve topluma doğrudan hizmet sunan cami, mektep, imaret, çeşme, köprü ve benzeri yapılardır. İkincisi, akarat kavramıdır ki, birincilerin sürekli hizmette tutulabilmeleri için gerekli geliri sağlayacak tarım alanları ev, dükkân, atölye ve benzeri taşınmazlar ya da para gibi taşınır gelir kaynaklarıdır. Üçüncü kavram olan vakıf ise, vakıf kurucusunun irade beyanıyla hayrat ve akaratı kurumsallaştıran, kurum yöneticileri ile orada çalışanlar arasındaki ilişkileri ve kurumun işleyiş mekanizmasını düzenleyen hukuki bir akittir. Bu üçlü, sistemin ilk nüvesini oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunda, sistemin gelişmesinde, devletin önemli rolü olmuştur. Bilindiği üzere, özellikle kasabaların ve şehirlerin oluşumuna vesile olacak büyük imaret vakıflarının kurucuları, üst düzey devlet görevlileridir. Toplumun yüzde doksanı zaten köylüdür. Büyük vakıflar kurma şansları yoktur. Dolayısıyla devlet üst düzey yöneticilerine büyük tahsisatlar ayrılarak onlara din, maarif, sağlık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanlarında vakıf kurma sorumluluğu ve görevi de yüklemiştir. Fıkıh kitaplarında anlatıldığı gibi vakıf, kişilerin ferdi iradeleriyle meydana gelen eylemler bütünlüğünün ötesinde, devletin de yönlendirmesi, özendirilmesi

ve desteğiyle teşekkül eden bir sistemdir. Söz konusu hizmetlerin özerk ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olan bu sistem sayesinde gördürmeyi tercih etmiştir. Osmanlı devleti bu sistemi diğer sistemleriyle birlikte, yönetici kadroları kanalıyla olduğu gibi Kıbrıs'a da aktarmıştır. Bu olgu burada, Kıbrıs Fatihî Lala Mustafa Paşa örneğinde ele alınacaktır. Vakfiyesinin analizinden hareketle Kıbrıs'taki hayrat ve akarata tanımlanacak ve Kıbrıs'a çıkan ilk sorumlunun vakfının ne kadar kapsamlı bir bütün oluşturduğu gösterilecektir. Sonra da akarata tek bir parçası olan Tekkeli Çiftliğinin diğer arşiv belgelerinden hareketle zaman içindeki hikâyesi anlatılarak günümüze yansımaları gösterilmeye çalışılacaktır. Bu çiftlik bugün Kapalı Maraş'ın zemininin bir kısmını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Hayrat, Vakıf, Lala Mustafa Paşa, Kapalı Maraş.

Hayrat yapmaya koşmak, bu konuda yarışmak, öncü olmak ve bu sayede ilerlemek... *Kur'an*'ın muhtelif yerlerinde insanlar *hayrat/iyilikler* yapmaya böyle teşvik ediliyor ve onlara bir görev veriliyor. Bu görevi üstlenen Müslüman Türkler bu kelimedenden hareketle bir *iyilikler sistemi* kurmuş, kültürünü bu sistem içine oturtmuş ve buradan hareketle bir medeniyet yaratmışlardır. "*Hayrat yapmakta yarışmak*" Tanrı buyruğudur. Bu kısacık buyruk, insanların onu yorumlaması ve nasıl gerçekleştirebileceğini tasarlayıp eylem planına koymasıyla kültüre yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu buyruk, her şeyden önce *vakıf hukuku* çerçevesinde kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. *Vakıf*, bilindiği gibi, kişilerin *şahsi mülklerini* hür iradeleriyle *toplumsal mülkiyete* dönüştürme eylemidir. Bu eylem sayesinde, soyut olan *hayrat/iyilikler* kavramı, bir yandan, din, bilim, eğitim-öğretim, sanat, sağlık, ulaşım, sosyal güvenlik ve dayanışma alanlarında, somut bir yapılaşmaya, topluma hizmet sunacak binlerce binanın vücut bulmasına vesile olmuş, hatta bunlar doğrudan *hayrat* adını almıştır. Demek ki aynı kavram, felsefî anlamı dışında, bir hizmet yapıları topluluğunun da adı olmuştu. Diğer yandan, yine söz konusu eylem sayesinde, *hayrat sistemi*, sürdürülebilirliğini temin edecek bir malvarlığına, teknik tabiriyle *akarata/gelir kaynaklarına* kavuşuyordu. Bunlar genelde taşınmaz mal niteliğindeki tarım alanları, meskenler ve işletme binalarıydı ama aralarında elbette nakit para gibi menkul kaynaklar da bulunuyordu. *Vakıf* da çok anlamlı bir kelimedir. Bu sistem bağlamında, *vakıf* kelimesi, söz konusu kurumun hukuki altyapısını oluşturmakla birlikte, sistemin diğer iki unsuru olan *hayrat* ve *akarata* da ifade eder hale gelmiştir¹.

Başka yerlerde de ifade ettiğim gibi, *hayrat sistemi* sayesinde, İslami dönem Türk tarihinde, şehirler/kentler; -tabiatı tahrip etmeksizin, çevreyle uyum içinde, iman, düşünce ve eylem dengesi üzerine kurulan- hayrat sitelerinin yeşil alanlarla birbirine eklenmesiyle tekâmül etmişti. Kaşgar'dan Saraybosna'ya kadar yüzlerce Müslüman Türk

¹ Vakıf ve Hayrat konusunda bkz. B. Yediyıldız, "Vakıf", TDV, İA, c. 42, s.479-486. B. Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi", *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c. V, s. 17-33. Bu makale ayrıca *Yeni Türkiye* (c. 32, Ankara 2000, s. 534-550) Dergisinde de yayımlanmıştır. Bu makalenin sehven *Osmanlı*'ya konulmayan bibliyografyası da "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Yapılan Vakıf Araştırmaları Bibliyografyası" adıyla söz konusu *Yeni Türkiye* Dergisinde neşredilmiştir (Ankara 2000, s. 551-565).

kentinden her birinin görüntüsü, Türklerin tabiat, insan ve Tanrı arasındaki ilişkiler üzerine yaptıkları yorumun *hayrat* yoluyla hayata geçirilmesinden ibaretti. İstanbul, bunların en muhteşem örneğini teşkil ediyordu². Bu *medine-i fâdılalar/erdemli kentler*, yine hayrat olan yollar ve üzerindeki kervansaraylarla birbirlerine bağlanmışlardı. Bu kervansaraylarda yolcuların üç gün karşılıksız olarak ağırlandıkları herkesin bildiği bir gerçektir... Medeniyetler, medinelerin manevî ve maddî varlıklar bütünlüğünden ibaret olduğuna; İslami dönem Türk medineleri de manevî ve maddî *hayrat manzumelerinden* meydana geldiğine göre, medeniyetimizin tek bir kelimedden hareketle gelişip yükselmiş bir *hayrat/iyilikler medeniyeti* olduğunu iddia etmek, bir hakikati dile getirmekten başka bir şey olmayacaktır sanırım. Bu *hayrat/iyilikler medeniyeti*, belli dönemlerde muhtelif milletleri barış ve mutluluk içinde bir arada yaşatmayı başarmıştı³.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle son yıllarda, vakıf hakkında birçok araştırma yapılmış ve yapılmaktadır. Çünkü konu ilgi çekmekte ve arşivlerde ve sahada bu konuda bol kaynak bulunmaktadır. Ancak, istisnalar bir yana, genelde problem eksenli değil de herhangi birilerinin veya bir bölgenin vakıfları konu olarak seçildiği ve tamamen derlemeye dayalı eklektik tasvirî metinler oluşturulduğu için incelenen vakıfların kurucuları ve buldukları yerler farklı olmakla birlikte araştırma sonucunda oluşturulan metinler umumiyetle birbirine benzer niteliktedir. Aslında kurum aynı olmakla ve İslam dünyasının asırlar boyu farklı zaman ve mekânlarında benzer biçimde uygulanmakla birlikte oynadıkları rolün ve doğurdıkları sonuçların aynı olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Onun için biz burada, fetih sonrası Kıbrıs'ın hayrat sistemiyle bütünlüşmesi konusunu, orada kurulan vakıf hayrat ve akaratin sayımı ve onların ayrıntılarını anlatmak suretiyle değil sistemin özünü açıklamak ve bir örnekle bunun Kıbrıs'ta nasıl uygulandığını göstermek suretiyle incelemeyi düşünüyoruz.

Sorunsalımızı belirlemek için öncelikle çok iyi bilinen iki tespitte bulunalım. Birinci tespit: Vakıflara ait hukuk kitaplarında ya da diğerlerinde, vakfın şartları sayılırken, vakfedilen malın mutlaka vakfedenin mülkü olması ve onu kendi mülkiyetinden çıkararak Tanrı'nın mülkiyeti haline getirmesi, diğer bir ifadeyle, sosyal mülkiyete dönüştürmesi gerektiği önemle belirtilir. Ve bunu bireylerin hür iradeleriyle ve Allah rızası için yapması şarttır. İkinci tespit: Vakıf uygulamaları hakkında gerçekleştirilmiş tarih araştırmaları göstermiştir ki, bin yıllık Müslüman Türk tarihinde, özellikle Osmanlılar döneminde, devlet idari ve askeri hizmetleri üstlenmiştir. Buna mukabil, bugün modern devletlerin topluma sunmak zorunda olduğu hizmetlerin tümü, dinden eğitim-öğretime, belediye hizmetlerinden ulaşım, bilimden sanata, sağlıktan sosyal güvenlik ve dayanışmaya kadar her alandaki bütün hizmetler vakıflar tarafından karşılanmıştır. Şehirlerin kuruluşu/kentlerin oluşumu hatta topyekûn Türk-İslam medeniyetinin varlık buluşu, vakıflar sayesinde gerçekleşmiştir. Her ikisi de doğru olan bu tespitler tam olarak birbirleriyle uyuyor mu? Elbette bireyler, hukukun lafzına uygun olarak yüzlerce vakıf hayrat kurmuşlardır. Ancak şu soruyu da sormak gerekiyor: Sırf bireylerin münferit iradeleriyle ve

² Fetih sonrası İstanbul'un nasıl bir hayrat/iyilikler kenti haline gelmiş olduğunu görmek için bkz. B. Yediylidiz, "Osmanlı Dönemi İstanbul'unda Sosyal Yardım Müesseseleri ve İşlevleri", *Kültürler Başkenti İstanbul*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul 2010, s. 318-329. B. Yediylidiz, "İstanbul ve Vakıflar", *550. Yılında Fatih ve İstanbul. The Conquest and Istanbul in 550th Anniversary. -Bildiriler-*, (İstanbul, 14-15 Haziran 2003), Ankara 2007, s. 169 – 175.

³ B. Yediylidiz, "Yeni Dünya, Yeni Türkiye Ve Yeni Bir Medeniyet -Bir Kelimedden Bir Medeniyete-", *Yeni Dünya, Yeni Türkiye ve Medeniyetler İttifakı*, Ed. Samet Balta, İstanbul 2018, s. 87.

alın terleriyle kazandıkları kendi mülkleri olan malvarlıklarıyla söz konusu kentler kurulabilir ve bir medeniyet yaratılabilir miydi? Yoksa bu medeniyet yönlendirici bir yönetici iradenin ürünü olarak mı ortaya çıktı? Kapsamlı olarak tahlil edilen olgulara bütüncül bir gözle bakıldığında, özellikle Osmanlılarda, bu olgunun arka planında, İmparatorluğun diğer sistemleriyle de bütünleştirilmiş bir sistemin bulunduğu anlaşılıyor. Bu sistem, *hayrat* kavramının yorumlarından hareketle oluşmuş olan *hayrat sistemi*dir.

Hayrat sistemi elbette Osmanlı devlet ve toplumunun diğer sistemlerinden kopuk değildi, siyasi, idari ve iktisadi sistemleriyle de bütünleştirilmişti⁴. Devlet, hanedan üyeleri dâhil üst düzey bürokratlarını ülkenin imarından ve refahından sorumlu tutuyordu. Bunun için onlara geçimlerinin çok üstünde yüksek maaşlar tahsis ediliyordu. Buna mukabil onlar da *hayrat* yapmak zorundaydılar. Zaten kendileri bunun sorumluluğunu taşıyacak nitelikte yetiştiriliyor, bunu kendilerine bir görev addediyorlardı. Eğer gelirleri yaptıkları *hayrat vakfının akaratını* karşılamaya yetmezse, bu durumda, vakfın sürekliliğini sağlamak üzere sultan, devlet mülkiyetindeki arazileri başkasına temlik etme yetkisini kullanarak, bu arazilerin bazı bölümlerini, hayri kuruluşlar tesis eden kişilere temlik ediyor; onlar da bunları hayratlarına akarat olarak vakfediyorlardı. Böylece devlet mülkü toplumsal mülkiyete dönüştürülmüş oluyor, dokunulmazlık kazanıyor ve hizmetin sürekliliği teminat altına alınıyordu. Bu arazilerin sadece gelirinin bir hayrata akarat olarak vakfedildiği de oluyor ve bunlar sahih vakıf değil irsadi vakıf olarak adlandırılıyor, ihtiyaç kalmadığı zaman bu gelirler tekrar devlet bütçesine döndürülebiliyordu. Ancak bunların sayısı diğerlerine nazaran daha azdı. Tarih boyunca devletlerin zor şartlar yaşadığı bazı dönemlerde bu tür vakıf mallarına el konulduğu görüldüyse de, bütün İslam ülkelerinde genelde vakfın dokunulmazlık ve süreklilik ilkesine riayet edilmiştir. Açıklamaya çalıştığımız bu hususlar göstermektedir ki, özellikle Osmanlı örneğinde, devlet topluma götürmek zorunda olduğu ve yukarıda zikrettiğimiz hizmetleri doğrudan değil de, *özerk vakıf kurumu* vasıtasıyla yapmayı daha uygun görmüştür. Bu sebeple, kişilerin alın teriyle kazandığı ve dolayısıyla çıplak mülkiyetine sahip olduğu malvarlığının vakfedilebilmesi zorunluluğu, sultanın yetkisine dayalı temliknamelerle çözümlenmiştir. Burada bireylerin iradesiyle devletin iradesi bütünleşmektedir. Hatta ikincisi birinciye yön vermekte, onu teşvik etmektedir. Vakıf araştırmaları açıkça göstermektedir ki, vakıf kurucularının büyük çoğunluğu – on sekizinci yüzyılda Türkiye’de yüzde doksana yakını devletten maaş alan askeri sınıfa mensup olan kişilerdi. Osmanlı toplumunun büyük kesimi, devletin kendisine miri araziden ekip biçeceği kadar yerin mülkiyetini değil tasarruf hakkını tahsis ettiği köylülerdi. On sekizinci yüzyılda bunlardan vakıf yapanlara rastlanmamıştı. Şehirlerdeki tüccar ve esnaftan da vakıf sahibi olanlar ancak yüzde iki civarındaydı⁵. Diğer dönemlere ait araştırmalardan çıkan sonuçlar da hemen hemen bu ölçülere uymaktadır. Bilindiği gibi İmparatorluğun yüzde doksanlara varan büyük kesimi, kendi emeği ile kazanıp geçinen ve raiyyet sınıfına mensup olan köylü ve esnaftı. Bunlar devlete vergi veren ve böylece devlet bütçesini besleyen insanlardı. Devletin yüksek maaşlar verdiği ve vakıf kurmaları için teşvik ettiği ve gerektiğinde devlet arazilerini kendilerine temlik ederek desteklediği yönetici kadronun vakıf hayratının kaynağının temelinde de köylü ve esnafın alın teri ve emeği bulunuyordu. Öyleyse, *hayrat medeniyetinin* kurucusu, sadece

⁴ Bu konuda Mehmet Genç’in mükemmel analizine bakmak gerekir: “Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 2014, sayı: 42, s. 9-18.

⁵B. Yediylidiz, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi - Bir Sosyal tarih İncelemesi-*, TTK Yayını, Ankara 2003, s. 159.

vakıf yapan yönetici kadrolar değil topyekûn toplumun kendisiydi. Vakıf hukuku ve yöneticiler, hayrat medeniyetinin inşasında sistem gereği vasıta rolü oynamışlardı. Acaba, bireylerin sırf kendi iradelerine ve imkânlarına bağlı kalsaydı, sözünü ettiğimiz hayrat medeniyeti vücut bulabilir miydi? Kanaatimizce bu mümkün olamazdı. Kültürün iç dinamiklerinden hareketle ortak aklın işleyişi, gerçeklerin ışığında siyasi, idari, askeri ve sosyal sitemlerin inşası ve bu sistemler arasında bir dengenin kurulması sayesinde bu sonuç elde edilebilmiştir. Genelde bizatihi milletin kazandığı devlet mülkiyetinin bir kısmının vakıf hukuku çerçevesinde dokunulmaz kılınarak, topluma birçok alanda hizmet sunacak özerk kurumlar tesis edilmesi sonucunda elde edilen bir sonuçtur bu... Tesadüfi oluşan bir durum değil, tasarlanmış bir sistemin ürünüdür.

Kıbrıs'ın 1571'de fethiyle birlikte, Osmanlı'nın hayrat sistemi de dâhil, siyasi, askeri, idari, iktisadi ve sosyal sistemler ağı, olduğu gibi bu adaya da uygulanmıştır. Kıbrıs Doğu Akdeniz'de son derece stratejik bir konuma sahip bir adadır. Bu sebeple tarih boyunca birçok devletin egemenliği altına girmiştir. Öncekileri bir tarafa bırakacak olursak, Kıbrıs'a en görkemli dönemini yaşatan Luzinyanlardan sonra (1192-1489) Osmanlı fethine kadar adaya Venedikliler hâkim olmuştur⁶. 1570 Temmuzunda başlayan Osmanlı fethi, bir yıl içinde tamamlanmıştır. Harekâtın ikinci ayında Lefkoşa fethedilmiş ve derhal Kıbrıs Beylerbeyliği kurularak burası merkez yapılmıştır⁷. Beylerbeyi, kadı, müftü, defterdar atamaları yapılmış; Defter Eminliği ve tımar tezkireciliği ihdas edilmiştir. Böylece Eyalet Divanı/Divan-ı Kıbrıs teşekkül ettirilmiştir ve bu kadro Kıbrıs'ın yönetimini üstlenmiştir⁸. O günlerde Kıbrıs'ta bin kadar Türk askeri vardı. Venedik idaresinden memnun olmayan Ada yerlileri Türk fethine yardımcı olmuşlardı. Bunlar vergilerden muaf tutuldu ve kendilerine iyi davranıldı. Franklar döneminden beri uygulanan "ücretsiz mecburi çalışma angaryası" kaldırıldı, halk hürriyetine kavuşturuldu. Osmanlı hukuk düzeni kuruldu. Bu yeni düzen sayesinde Venedik'te yaşayan Kıbrıs kolonisi, Türk yöneticilerinin yardımıyla Ada'ya geri döndü⁹. Kıbrıs'ın mevcut durumunu tespit etmek için 1571'de başlayan tahrir/yazım işlemleri 1572'de tamamlandı. Mart 1973'te Venedik ile yapılan anlaşma ile fetih resmileşti, ayrıca Venedik üç yüz bin duka tazminat ödemeyi de kabul etti. Ada silahla fethedildiği için tarım arazileri miri kabul edildi. Serf statüsündeki yerli halk hürriyetine kavuşturuldu ve çift-hane sistemine dâhil edildi. Yerli halkın kalbini kazanmak için *istimalet politikası* uygulandı. Dini cemaatler özerk yapıya kavuşturuldu¹⁰.

Fetih öncesi Kıbrıs'ın nüfusu iki yüz bin civarındaydı. Savaş esnasında kaçanlar, ölenler ve esir düşenler olmuş, nüfus azalmıştı. 1572 tarihli *Tahrir Defterine* göre, dokuz yüz elli dokuz köyün kırk dokuzu ve yüz on üç mezranın/ekinliğin on sekizi boştu. Bu deftere göre, gayrimüslim hane sayısı 34.342 idi ki, 172.710 nüfus anlamına geliyordu. Yine bu deftere göre, Kıbrıs'taki kalelerde gönüllü, müstahfiz, azep ve topçudan oluşan toplam 2.779 Türk askeri vardı. Ayrıca bin yeniçeri bulunuyordu¹¹. Böylece Kıbrıs'ta

⁶ Tarih boyunca Kıbrıs'a hâkim olan devletlerin listesi için bkz. Ferda Tuncer Tutaman, "1489-1570 – Kıbrıs'ta Venedik Hâkimiyeti", *Tarihte Kıbrıs*, c. 1, İstanbul 2017, s. 97-98.

⁷ Recep Dünder, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 1998.

⁸ Kemal Çiçek, "Kıbrıs –Osmanlı Dönemi-", TDVİA, c.25, s.374-380.

⁹ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) – Türk heyeti Tebliğleri-*, Ankara 1971, s. 91-92.

¹⁰ K. Çiçek, agm.

¹¹ R. Dünder, age, s. 335.

emniyet ve asayiş sağlanmıştı. Ancak nüfus yeterli değildi. Adanın imarı ve şenlendirilmesi için Müslüman Türk nüfusa ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacı gidermek üzere Osmanlıların bilinen sürgün metoduyla Anadolu'nun bazı bölgelerinden on iki bin hanenin nakledilmesi planlandı, ancak bunların üçte ikisine tekabül eden sekiz bin hanesi göçürülüp iskân edilebildi, üçte biri Ada'ya hiç gelmedi¹². Ama on yıl içinde Türk nüfus arttı, tabii Ada'nın genel nüfusu da çoğaldı. Ada'ya yerleştirilen Türk nüfus arasında her meslekten insan vardı. Müslim gayrimüslim nüfusun yaklaşık yüzde doksanı köylerde yaşıyordu¹³.

İşte bu ortamda, Kıbrıs'a yerleşmiş olan Türkler, hayat biçimleriyle, günlük yaşayışlarıyla ve özellikle yöneticilerin kurduğu *vakıf hayrat* eserleriyle Ada'yı şenlendirip imar ettiler ve Türk kültürüyle donatarak Türk ülkesi hâline getirdiler. Kıbrıs vakıflarıyla ilgili bazı araştırmalar ve yayınlar mevcuttur¹⁴. Ancak bunlar Kıbrıs'taki vakıf hayrat olgusunu anlamak için yeterli değildir. 2009 yılında, "Kıbrıs Vakıflarını Araştırma ve Değerlendirme Projesi"¹⁵ adıyla bir araştırma başlatıldı. Kıbrıs Vakıfları Bilgi Sistemi (KIVABİS) kuruldu. Biz şimdi burada, KIVABİS'teki verilerden hareketle, Kıbrıs Fatihî Lala Mustafa Paşa'nın, Kıbrıs'ta *hayrat sisteminin* temellerini nasıl attığının tahlilini yapmaya çalışacağız. Tabii onun başlattığı bu büyük hayrat hareketine diğer yönetici kadrolar da katılmış, sonraki dönemlerde de bu faaliyetler devam ettirilmiştir. Bu kadroların kurduğu hayratın bazı hizmetlerine destek olmak için akarat vakfetmişlerdir. Böylece toplum hayrat yapmakta bütünleşmiştir. Kıbrıs fatihinin ve oradaki ilk önemli üst düzey yöneticinin hayrat konusundaki eyleminin ve onun sonuçlarının analizi, şüphesiz geneli anlamak için önemli bir gösterge olacaktır.

Lala Mustafa Paşa (öl. 1580), Osmanlı'nın Enderun'da yetiştirdiği önemli devlet adamlarından biridir. O, Saray'da berberbaşılık, çaşnigirlik ve mirahurluktan sonra sancak

¹² C. Orhonlu, agm, s. 97. Ada'ya sürgün ve iskân ile ilgili geniş bilgi için bkz. R. Dünder, *age*, s. 331 vd.

¹³ Kıbrıs'ın Osmanlılar dönemi tarihi için bkz. Nuri Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul 2006; N. Çevikel, *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, İstanbul 2006; N. Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti –Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Gazi Mağusa 2000. Recep Dünder, *age*. M. Akif Erdoğdu, *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, Galeri Kültür yayınları, Lefkoşa Kıbrıs 2008; Osman Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs*, c. 1-2, İstanbul 2017. M. Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Halil Ortakçı (Ed.), *Osmanlılar Döneminde Kıbrıs*, Bağcılar Belediyesi Yayını, İstanbul 2016.

¹⁴ Mustafa Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıfları Tarihi*, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986. M. Mahfuz Söylemez, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa 2017. Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs'ta Osmanlı Yönetiminde Kurulan İlk Vakıflar Ve Özellikleri (Hicri 982-1003 / Miladi 1574-1595)", [Kibrista Osmanli Yonetiminde Kurulan İlk.pdf](#) (İnternet 20.01.2022).

¹⁵ Bu projenin yürütücüsü Dr. Nazif Öztürk idi. Bu satırların yazarı da, proje yürütücüsü ile birlikte ilk yıl dört, ikinci yıl ise üç kişiden oluşan Bilim Kurulunda yer alıyordu. Ayrıca Projede, bilişim/yazılım, tapu, vakıf, Osmanlıca ve arşiv alanında on sekiz kişilik bir uzmanlar kadrosu ve altı İngilizce mütercim gurubu görev almıştı. KKTC Vakıflar İdaresi, Milli Arşiv ve Tapu ve Kadastro Dairesinden de birer koordinatör proje çalışmalarına destek oluyorlardı. İki sene geceli gündüzlü yoğun bir çalışma yürütüldü. Kıbrıs Vakıfları Bilgi Sistemi/KIVABİS kuruldu. Türkiye arşivleri ile KKTC Vakıflar Arşivi ve Milli Arşiv'inde bulunan ilgili belgeler tespit edilip taranarak Sisteme işlendi, sorgulanıp analizi yapılabilecek hale getirildi. Bu veri tabanına dayalı olarak toplam dört yüz sayfa civarında kapsamlı altı tane Rapor hazırlandı ve ilgililere sunuldu. Araştırmanın sürdürülmesi gerekiyordu. Hatta Türk medeniyetinin oluşumunda çok önemli bir yere sahip olan vakıfların/hayrat sisteminin ve toptan Türk medeniyetinin incelenmesi ve değerlendirilmesi amacına yönelik bir araştırma enstitüsüne dönüştürülebilirdi. Türk bilim hayatında birçok teşebbüste olduğu gibi, maalesef yetkililerin ilgisizliği yüzünden sürdürülemedi. Bununla birlikte, Proje yürütücüsü Nazif Öztürk'ün elde edilen sonuçları büyük bir gayretle ve her fırsatı değerlendirerek ilgililere anlatması sayesinde yanlış bilgiler büyük ölçüde tashih edilmiş ve belli bir kesim üzerinde etkili olmuştur. Bilimsel hakikat her zaman etkilidir.

beyliği ve beylerbeylik görevlerinde bulundu, Manisa'da Şehzade Selim'e lalalık yaptı. Nihayet 1567'de vezir olarak Divan-ı Hümayuna girdi. 9 Eylül 1570 – 1 Ağustos 1571 tarihleri arasında Kıbrıs'ı, daha sonraki yıllarda Kuzey Azerbaycan, Kafkasya ve Dağıstan'ı fethetti. Vekil-i saltanat ünvanıyla üç ay sadrazamlık görevinde bulundu¹⁶. Fetihlerden elde ettiği ganimet hissesinden önemli bir servet elde etmişti. Kansu Gavri'nin torunu ile evlenmesi onu daha da zenginleştirdi. Hasis bir insandı, ancak *vakıf hayrat* kurmaktan çekinmiyordu. İnebah-tı felaketinden sonra, Osmanlı donanması için kendi parasıyla Antalya'da üç kadirga inşa ettirdi¹⁷. Kıbrıs'tan başka, Erzurum, Iğın, Şam, Kars, Kudüs, Mekke, Medine ve Gaziantep'te birçok vakıf hayrat kurdu, bunlara gelir kaynakları tahsis etti¹⁸.

Vakıf hayrat kurumunun temel belgesi *vakfiye*dir. Lala Mustafa Paşa'nın Vakfiyesi, 1579 senesinde Arapça olarak düzenlenmiştir. İki yüz otuz bir sene sonra, 1810 tarihinde Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir¹⁹. Bu belge incelendiğinde Paşa'nın vakıf hayratını ve akaratını bütün ayrıntıları ile görüyoruz. Vakfiyenin girişinde Allah'a hamt ile Peygamber ve ashabına salat ve selamdan sonra bu vakfın kurucusu olan Mustafa Paşa'nın bazı özellikleri sayılmaktadır. Bu arada onun, hayrat/iyilikler ve hasenat/güzellikler sahibi olmayı murat ettiği ve Allah yolundaki gaza ve cihatları arasında, yabancı adalardan nice zamandır kâfir ve zalimler ile dopdolu olan Kıbrıs Adası'nı fethettiği ve katedral ve kiliselerini mescit ve mabetlere dönüştürdüğü belirtilmektedir. Daha sonra da, Paşa'nın *hayratı ve akaratı* hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Onun *Vakfiyede* zikredilen en önemli hayratından birisi, Lefkoşa'daki Ayasofya-i Kebir camisidir. Caminin aslı, *Vakfiyede* özenle vurgulandığı üzere, ilk İslâm fethi sırasında, 673 yılında Muaviye'nin²⁰ namaz kıldığı St. Sophia Katedrali'dir. Lala Mustafa Paşa bu cami-

¹⁶ Bekir Kütükoğlu, "Lala Mustafa Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27, s. 73-74.

¹⁷ Şerafettin Turan, "Lala Mustafa Paşa hakkında notlar ve vesikalar", *Belleten*, s. 22, sayı: 88, s. 551-593.

¹⁸ Sıddık Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa Ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2014. Alkan, Mustafa, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları: Kıbrıs'ta Vakıf, İmar ve İskân", *Tarihte Kıbrıs* (Ed. Osman Köse), c. 2, İstanbul, 2017, s.797- 808.

¹⁹ TC VGMA, "Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi", *Harameyn Vakfiyeleri*, No: 746, sıra: 70, s. 163 – 185. Vakfiyenin tarihi 1579 olmakla birlikte, vakfın çok daha önce kurulduğu bilinmektedir. Çünkü Lala Mustafa Paşa Vakfı'ndan bahseden 1574 tarihli bir *Ferman* mevcuttur (KVGGM, *Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri*, No: 001A, s. 204). Vakfiye Arşive kaydedilirken *Ömeriye Camii Vakfiyesi* diye adlandırılmıştır. Ama bu adlandırma yanlıştır. Çünkü Vakfiye, Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'taki bütün vakıflarıyla alakalıdır. Bu sebeple, bu vakfiyenin, *Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakfiyesi* diye adlandırılması daha doğru olur. Bu vakfiyeden bir önceki notta zikredilen araştırmalarda da yararlanılmıştır. Her araştırmacı, belgeleri kendi sorunsalını çözmek için sorgular ve ona göre değerlendirir.

²⁰ Bilindiği üzere Muaviye 648 yılında 1700 parçalık filo ile Kıbrıs Adası'nı kan dökmeden 7.200 altın haraca bağlamıştı. Beş sene sonra, 653 yılında Ada'ya sefer düzenleyip buraya 12.000 kişilik ordu yerleştirmişti.

yi, *Vakfiyede*ki ifadeye göre, “kendisi için” vakfetmiştir. Mihrap, minber, müezzin mahfeli ve minare ile cami olarak düzenlenen bina, kandiller, hasırlar, halılar, seccadeler ve kilimler ile tefriş edilmiştir. Mihrabın yanlarına iki büyük ve bir küçük şamdan konulmuştur. Caminin avlusunda sebil, avlu dışında çeşme ve mektep inşa olunmuştur. Su getirilmiştir. Böylece Türk-İslam şehirlerinin nüvesini teşkil eden bir külliye, diğer bir ifadeyle hayrat sitesi oluşturulmuştur. Bu cami, Osmanlılar döneminde Ayasofya-yı Kebir diye anılmıştır²¹.

Lala Mustafa Paşa, Lefkoşa’da, Şaşereftaline adlı mahallede, doğusunda Haydar Bey mülkü, kuzeyde Sadi Bey mülkü, güneyinde ve batısında umumi yolun yanında, bir mescit daha imar etmiş, buna da mihrap ve minare koydurarak, tefriş ettirmiştir. Bu daha sonra adı çokça geçecek olan Ömeriye Camii olmalıdır²². Onun Lefkoşa’da hayrat olarak tamir ve tefriş etmek suretiyle ibadete açtığı bir mescidi daha vardır. Bu mescit hamam-ı kebir/büyük hamam²³ yakınında bulunmaktadır ki, daha sonra İplikpazarı Camii diye anılacak ibadethane olmalıdır²⁴.

Vakfiyede, Magosa Kalesi’ndeki Ayasofya-yı Sagır Camisi de onun hayratı arasında sayılmaktadır. St. Nicholas Katedrali İslami unsurlarla donatılarak camiye dönüştürülmüştür. Burada II. Selim vakfından olduğu belirtiliyor. Bilindiği gibi, II. Selim, bu Vakfiyenin yazılışından (1579) beş sene önce vefat etmişti. Lala’nın bu camiye II. Selim adına vakfettiği anlaşıl-

²¹ Lefkoşa’da meydana gelen büyük depremde zarar gören Ayasofya Camisi’nin tamirinin bütün masraflarını, Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Hacı İsmail Ağa ibn-i Ramazan Ağa karşılamış ve kendisi bu konuda hiçbir şekilde yardım kabul etmemiş, ayrıca Mimarbaşı Yani veled-i Luizu ile diğer çalışanların ücretlerini de kendisi ödemiştir. Bu husus, Lefkoşa’nın ileri gelenleri ve gayrimüslim vatandaşlar tarafından tasdik edilerek 22 Mart 1737 tarihli *hüccet* yazılmıştır (KVGGM, *Şeriye Sicil Defteri*, No: 15, s. 21, hüküm: 98). Ayasofya Camii İmam-ı Evvelinin 3 Ağustos 1888 tarihli *berat* suretindeki, “Harameyn-i Muhteremeyn Hazinesi’nden mazbut Evkâftan Sultan Selim Han Evkâfından olmak üzere yevmi beş akçe vazife ile Kıbrıs’ta Lefkoşe kalesinde Ayasofya-yı Kebir Camii’nde İmam-ı Evvelin ciheti...” ifadesinden Lefkoşe’deki Ayasofya’nın Sultan Selim’e izafe edilmiş olduğu anlaşılıyor (KVGGM, *Vakfiye Defteri*, No: 4, s. 236).

²² 1574 tarihli bir fermanla, Mustafa Paşa’nın, kale fethedildiğinde ‘Ömer (‘Amr olmalı!) ibn Âs’ın namaz kıldığı kiliseyi camiye dönüştürdüğünü, imam, hatip ve bazı mürtelikler tayin ettiğini, bir hamam yaptığını, şimdi bazı kimselerin buraya fuzulî olarak veya yolunu bulup emr-i şerif alarak hamam yapmaya kalkıştığını, bunun vakfa zarar vereceğini, gerekirse hamamın Vakıf tarafından yeniden yapılabileceğini bildirdiği belirtiliyor ve bu istikamette hareket edilmesi emrediliyor (KVGGM, *Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri*, No: 001A, s. 204). Burada *Ömeriye Camii* adı geçmemekle beraber, aynı defterin aynı sayfasındaki 6 Haziran 1591 tarihli başka bir fermanla, “*Lefkoşe Kalesi’nde vaki Hz. Ömeriye demekle maruf Cami-i şerif*” ifadesinde bu ad zikredilmektedir (KVGGM, *Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri*, No: 001A, s. 204).

²³ *Hamam-ı Kebir*’in yanındaki *mescid*, İplikpazarı Camii olmalıdır, Şaşereftale Mahallesindeki ise Ömeriye Camii. Mehmet Önder, 1961’de Lala Mustafa Paşa’nın Lefkoşe’deki Ömeriye, Selimiye, İplikpazarı mescidi ile Mağusa’da Lala Mustafa Paşa Camii’nde ve diğer bazı hayrat içindeki müzelik eserlerin fihristini yapmıştır. KVGGM, *Seri Dosyalar, Müteferrik İşler*, Ad: Kıbrıs Türk Müzeleri, No: 73/62. 22 Ağustos 1973 tarihli Lefkoşe Kasabası ile Lefkoşe Kazasındaki Camiler adlı bir listede “Ömeriye Camii Rum tarafındadır, tamire muhtaçtır” kaydı vardır (KVGGM, *Seri Dosyalar, İstatistikler*, No: 76/1). Bu listeye göre, Lefkoşe’de 19’u şehir içinde ve 75’i ise köylerinde olmak üzere toplam 93 cami vardır.

²⁴ Ekim 1779 tarihli bir Ferman ile Lefkoşa’da Mustafa Paşa’nın yaptırdığı bir mescid camiye dönüştürülmüş, burada Cuma ve bayram namazlarının kılınmasına izin verilmiştir (KVGGM, *Şeriye Sicil Defteri*, 020-146-34). Bu ferman İplikpazarı Camisi ile alakalı olabilir.

lıyor. Bugün, Magosa’da bulunan Ayasofya-i Sagîr²⁵ Lala Mustafa Paşa Camii; Lefkoşa’daki Ayasofya-i Kebîr ise Selimiye Camii diye adlandırılmış bulunmaktadır ki, bu durum Vakfiyede ki belirlenmelere uymuyor.²⁶ Demek ki daha sonra merkezdeki cami II. Selim’e atfedilerek isim değişikliği yapılmıştır. Lüzinyan kralları, önce Lefkoşa’da St. Sophia Katedrali’nde – günümüzdeki Selimiye Camisinde- Kıbrıs Kralı olarak, sonra da Magosa’da St. Nicholas Katedrali’nde -günümüzdeki Lala Mustafa Paşa Camisinde- Kudüs Kralı olarak taç giyerlerdi. Arşiv belgelerinde Lala Mustafa Paşa ve Sultan Selim ile ilgili vakıflar, genellikle Ayasofya-i Kebir, Ayasofya-i Sagir ve Ömeriye Evkâfi diye adlandırılıyor. Akaratın bu üç hayrat etrafında kümelendiği görülüyor.

Lala Mustafa Paşa’nın Magosa’daki diğer bir hayratı da Kışla mevkiindeki Akkule Mescidi/Camiidir. Vakfiyede Paşa’nın burayı tamir ettirdiği ve gerekli levazım ile donattığı belirtiliyor. Vakfiye içine yerleştirilen bir belgede (*Vakfiye*, s. 183), Mustafa Paşa’nın bu bölgeye bir tekke kurulması talebinden bahsediliyor ki, aşağıda ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Söz konusu tekkenin daha sonra buraya inşa edilmiş olduğu anlaşılıyor; çünkü belgelerde Kışlak-yeri Mevkiinin adı daha sonraları Tekkeli Çiftliği oluvermiştir.

Bu vakıf hayratın sürekli hizmette kalabilmesi için personelinin ücretlerinin ödenmesi, gerektiğinde bakım ve onarımının yapılabilmesi amacıyla gerekli kaynakların tahsisi için de Mustafa Paşa, Kıbrıs’ın muhtelif bölgelerinde birçok *akarat* vakfetmişti. Vakfiyede bunların nerelerde bulunduğu, nasıl mülk edinildiği, kaç parça ve dönümden ibaret olduğu, sınırları gibi bütün nitelikleri ayrıntılı biçimde anlatılıyor. Bunları buldukları yerlere göre gruplandırarak temel özelliklerini belirtmeye çalışalım.

²⁵Bu camiin adı, “Mağusa Kalesi’nde Ayasofya-i Kebir Camisi İmam ve Hatibi Hacı Mustafa Efendi’ye Kıbrıs mizan-ı harir mukataası gelirinden verilmek üzere günlük on iki akçe tahsis edildiğine” dair 4 Şubat 1741 tarihli Ferman’da *Ayasofya-i Kebir* diye geçmektedir. (KVGGM, *Şeriye Sicili Defteri*, No: 15, s. 117, hüküm: 427). Bu cami genellikle belgelerde, Mağusa Ayasofya Camii adıyla geçmektedir. 29 Ağustos 1865 tarihli, Evkâf Nezareti’ne yazılan bir Maruz’da “Fatih-i Cezire-i Kıbrıs Sultan Selim Han-ı Saninin Harameyn-i Muhteremeyn’e mülhak Evkâfından *Mağusa Kasabası Kalesi derununda vaki Ayasofya-yı Sagir Camii*” tanımlaması ve adıyla zikredilmektedir. Yine bu belgeden Sadr-ı Esbak Muhsinzade Abdullah Paşa’nın bu camiin avlusunda bir *mektep* inşa eylediğini anlıyoruz. Söz konusu maruz, bunların tamiri ile ilgilidir (KVGGM, *Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri Küçük Vakfiye Kayıt-1*, No: 1, s. 120). 1866 tarihli bir belgede Lefkoşa’daki Ayasofya, *Ayasofya-i Kebir*, Mağusa’daki Ayasofya ise, *Ayasofya-i Sagir* diye adlandırılmaktadır (KVGGM, *Varidat ve Masarifat Defteri*, No: 3, s. 60).

²⁶Mağusa’daki Lala Mustafa Paşa Cami, 1 Mayıs 1930 tarihinde bir yıllığına (1 Mayıs 1930-31 Kanunievvel 1930) aylık 15 şilinden yıllık 9 liraya tahıl ambarı olarak kiralanmış ve bu durum kira sözleşmesi her yıl yenilenerek 31 Kanunievvel 1945’e kadar sürmüştür. 10 Mart 1945 yılında kiracının sözleşmesinin feshedilerek bu tür yapıların bir daha özel kişilere kiralanmamasına karar verilmiştir. 1948 yılında Mağusa Biçki-Dikiş Yardımlaşma Evi tarafından kiralanmak istendiyse de reddedilmiştir. 19 Ekim 1951 tarihli yazışma ile hükümetin isteği üzerine Lala Mustafa Paşa Camii’nin, bir vakıf malı olup ticari amaçlarla özel kişilere kiralanamayacağına ve tamir, bakım ve idaresinin Eski Eserler Dairesi’ne bırakılmasına karar verilmiştir. Bununla ilgili belgeler için bkz. KVGGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, Dosya No: 302/6154, Orijinal Dosya No:81/1945, Belge No: 1-F. 2/ 18, 2, 9. (1 ve 7 numaralı belgelerde Osmanlıca tercümelemeler vardır).

Lefkoşa Kazasında:

1. *Lakatamya Çiftliği (Vakfiye, s. 164-168)*: Lakatamya köyündedir. Yüz doksan iki tarladan oluşuyor. Ağa ve bey unvanlı Türklerden satın alınmıştır. Onlara fetih sonrası ganimet olarak geçmiş olmalıdır. Toplam üç bin üç yüz yirmi iki dönümdür. Yüz dokuzunda toplam iki bin dört yüz civarında zeytin ağacı vardır. Sınırlar çizilirken, değişmeyen doğal işaret noktaları olarak muhtelif vadi ve dağ adları geçiyor. Bu tarlalarda evler de mevcuttur.

2. *Lakatamya Mezrası/Ekinliği (Vakfiye, s. 168-175)*: Bu ekinlik üç yüz altmış yedi adet tarla ve bahçeden oluşuyor. Haydar Bey'den satın alınmıştır. Tarlalar satın aldığı kişilerin adını taşımaktadır. Toplam on bir bin yüz otuz dönümdür. Tarlaların yüz otuz ikisinde ağaç yoktur; diğerlerinde, bir kısmı dip zeytin olmak üzere toplam sekiz yüz altmışaltı bin dört yüz seksen üç zeytin ve on incir ağacı bulunmaktadır. Vadi ve dağlarla çevrili bir alandır. Ekinlik içinde mevcut birçok menzil ve haneler ile akarsular da vakfedilmiştir²⁷.

3. *Lefkoşa Kalesi içindeki malvarlığı (Vakfiye, s. 175, 176-178)*: Lala Mustafa Paşa, Lefkoşa Kalesi ve yaklaşık yirmi beş mahallede birçok malvarlığını vakfetmiştir. Bunlar arasında, on beş menzil, yüz altmış dokuz dükkân²⁸, üç hamam, otuz sekiz hane, altmış altı ev, sekiz mahzen, toplam on sekiz buçuk dönümlük yedi bahçe, toplam iki dönüm üç adet boş arazi, toplam yüz kırk üç dönümlük on sekiz tarla, bir arsa, on biri at değirmeni olmak üzere muhtelif değirmenler ile sayısı belli olmayan hanları, evleri, bahçeleri, arsaları ve kiliseleriyle birlikte üç mahalle²⁹ ve ayrıca üç kilise vardır. Bilindiği üzere menziller, bünyelerinde evler, başka binalar, bahçeler, meyveli meyvesiz ağaçlar ve diğer tamamlayıcı unsurlar ihtiva etmektedir. Tarlalarda da genellikle zeytin ağaçları bulunmaktadır. Hamamın biri Haydar Bey'den, diğeri Sinan oğlu Kurt Bey'den; dört menzil ve harabe yerler, Türklerden, dokuz dükkân ise bir zimmiden satın alınmıştır. Dükkânların yüz kırk dördü Kale altındadır. Hanları kale içindedir.

4. *Balıkitre/Balıkesir köyünde Mezra/ekinlik ve Bahçeler (Vakfiye, s. 178, 180)*: Paşa'nın bu köyün farklı yerlerinde bulunan vakıf akaradı dört grupta toplanabilir. Bunlar, Peykârîzâde oğlu Hasan Beyin yetimlerinin vasisi olan kardeşi Hüseyin'den satın almıştır. Birinci grup, yirmi mezra, yedi bahçe, bir menzil ve yirmi tek katlı handan müteşekkildir. Mezra ve bahçelerin toplamı bin beş yüz yetmiş dokuz buçuk dönümdür. Buranın hudutları herkes tarafından bilindiği için yazılmamıştır. İkinci grup, toplam yüz otuz iki dönümlük dokuz parça tarla, harap ev yerleri ve iki haneden oluşuyor. Bunların sınırları da herkes tarafın-

²⁷ Bu tarlalar sayılırken *Vakfiye*'nin bir yerinde Lala Mustafa Paşa, aynen şöyle demektedir: “Ve kıt’aat-i mezkûrenin cemi-i tevabi ve levahiki ve hudûd ve taraik ve merafıkımı mezkûr ve gayr-i mezkûr cümlesinin ve marruzzıkr mezari ve hadaik herbirler için mahsusan mâ-i cârileri olub istimala ihtiyaçları vaktinde mutad-i kadim üzere sakyolub vechen minel vücuh bir ahad taarruz ve niza eylemeye. Kadimden hakk-i şürbleri olduğu *Defter-i Hakani*’den istihraç olunmuştur, mahallinde yoklanıp amel oluna” (*Vakfiye*, vr. 175). 1863 Tarihli bir belgede, Lakatamya’da bulunan vakıf suların *icare-i vahide* ile kimlere ve ne kadar ücret ile kiralandığı belirtilmekte ve bunların listesi verilmektedir. Bkz. KVGGM, *Şeriye Sicil Defteri, Küçük Vakfiye Kayıt -1*, No:1, s. 56-57.

²⁸ Lefkoşa’da Ayasofya-i Kebir Camisi Evkâfına ait yedi adet dükkân, 11 Kasım 1813’te Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın hanımı Ömeriyye mahallesinde sakin Ayşe Hatun bint-i Ahmed'e kiralanmıştır (KVGGM, *Şeriye Sicil Defteri*, No: 28, s. 123-124, Hüküm: 265).

²⁹ Araarastase Palo Mahallesi, Piskopi Mahallesi ve Ayayani Esbadali Mahallesi.

dan biliniyor. Üçüncü grup, dokuz kıta mezra/ekinlikten müteşekkildir. Toplam yüz yetmiş dönümdür. İçinde meyveli meyvesiz ağaçlar, akar ve durgun sular, suyolları, üç gulam/köle, dört yüz koyun, on altı çift öküz ve yirmi bir inek vardır. Ayrıca, bu grup içinde, Latoron Köprüsü yakınında Yakomos ve Mezito değirmenleri ile bir fırın, binalar, değirmen taşları, bakır ve tunç aletler, tekne, kısaca değirmenlere ve fırına ne lazımsa her şey vakfedilmiştir. Nihayet Balıkitre'deki dördüncü grup, iki yüz dönümlük bir tarladan ibarettir. Tarlanın bir tarafı Lefkoşa'ya akan nehre, bir tarafı Süleyman Ekinliğine ve diğer iki tarafı ise umumi yolla dayanmaktadır. Bu tarla, bu köyün mültezimi olan iki Türk'ten satın alınarak vakfedilmiştir.

5. *Tirmitya Çiftliği (Vakfiye, s.176)*: Bu çiftlik, on yedi zeytin bahçesi ve tarlalardan müteşekkil yüz elli sekiz dönümlük bir alandır. Güneyi vadi kuzeyi dağdır. Bir tarafı Tirmitya köyü sınırına rastlanır. Batısından umumi yol geçer.

6. *İncirli ve Aydemet Çiftlikleri (Vakfiye, s. 176-178)*: İncirli/Ayarmediki köyündeki çiftlik, on dönümlük bir bahçe ve on dönümlük bir tarladan müteşekkildir. Aydemet/Ayadimitri Köyünde ise, Ömer oğlu Hasan Bey'den satın alınan, dört tarafı umumi yol ile çevrili, yüzölçümü belli olmayan bir arazi, Mustafa Paşa'nın hayratının akaratı olarak vakfedilmiştir.

7. *Lefkoşa Kalesinin Baf Kapısı Dışında Eskihisar'da Bahçe*: Altı dönümlük bir yerdir. Akarsuyu bulunmaktadır.

8. *Ketriye Karyesinde Değirmenler (Vakfiye, s. 183)*: *Re's-i ayn* denilen nehir üzerinde bulunan ve Defterdar Bali Çelebi'den otuz bin akçeye satın alınan otuz bir değirmen, II. Selim hayratına akarat olarak vakfedilmiştir. Her birinin bahçesi, bostanı ve özel ekinlikleri vardır. Hepsinin doğu ve batısında dağ, güneyinde Horeşte Karyesi, kuzeyinde ise "mahreç-i mâ" /su gözesi bulunmaktadır.

9. *Lefkoşa'nın merkezinde menziller (Vakfiye, s. 180)*: Büyük hamamın yakınında olan beş tanesi, otuz hane/evden müteşekkildir. Etrafı umumi yol ile çevrilidir. Bunlar Sultan'ın emri ile miriden satın alınarak vakfedilmiştir. Menzilin ikisi, Balıkpazarı çarşısındadır. Birinde dört hane, bir fırın; diğerinde on tane tek katlı ve on iki tane de iki katlı ev vardır. Çelebi unvanlı iki Türk'ten satın alınmıştır.

II. Omorfo/Güzelyurt Kazasında (Vakfiye, s. 175-176):

1. *Kera Köyünde Arazi ve Emlâk*: Haydar Ağa mülkü iken akarsularıyla birlikte altmış bin akçeye satın alınan ve yirmi üç parçadan oluşan beş yüz yetmiş dokuz dönümlük bir alandır. Her tarlanın özel bir adı vardır. Vadi ve dağlarla çevrilidir. Bazılarında zeytin, incir ve dut ağaçları mevcuttur.

2.*Metoşe Köyünde Zeytin Ağaçları*: Toplam yetmiş ağaçtır. On tarla üzerinde bulunmaktadır.

3.Kalye Köyünün güneyinde ve Kiracdene Dağı'nın doğusunda “keten tahmis olunan” bir su göleti Mustafa Paşa'nın akarları arasındadır.

4.Çira Köyü'nde sınırları belli olan on beş tane iki katlı ev ile bir de Manastır akar olarak vakfedilmiştir.

III. Pendaye/Güzelyurt Kazasında (Vakfiye, s. 178):

1.*Siryanooryo Çiftliği*: Pendaye ve Siryanooryo, bugün Güzelyurt'un iki mahallesi-dir. Siryanooryo köyündeki çiftlik otuz üç parça tarla ve yedi bahçeden oluşuyor. Bunların toplamı dört bin yüz elli dört buçuk dönümdür. Yüz yirmi sekiz buçuk dönümü bahçedir. Her özel adı vardır. Bazı tarlaların batısı deniz ile sınırlıdır. İki köyün de kuzeyi denize yaslanır. Tarlaların bazılarında evler mevcuttur.

2.*Menziller*: Lala Mustafa Paşa, bu kazanın Manasi köyünde toplam altı menzilini vakfetmiştir. Her bir menzilde haneler ve diğer müştemilat vardır. Ayrıca menzilin birinde on dört dönüm bahçe bulunmaktadır. Bu menziller, Ömer oğlu Hasan Bey'den satın alınmıştır.

IV. Girne ve Lefke Kazalarında (Vakfiye, s. 178-180):

1.*Dimetoka Köyünde Tarlalar ve Bahçe*: On sekiz tarla veya ekinlik ile bir adet bahçeden ibarettir. Toplam yüzölçümleri iki yüz iki dönümdür. Her birinin adı vardır, vadi ve dağ ile çevrilidirler. Vadinin Hilali içinde altı yüz zeytin ağacı mevcuttur. Bunlarla birlikte yine bu köyde, on adet altlı üstlü evlerden oluşan bir menzil de akar olarak vakfedilmiştir.

Vakfiyenin bu kısmında, Lala Mustafa Paşa, vakfettiği taşınmaz ve taşınır mülklerinin vakfa dönüştürülmesinin gerçek ve kusursuz olması için Padişah'tan Ferman aldığını ve bir suretini de buraya kaydettiğini belirtiyor (*Vakfiye*, s. 180). Bu Ferman, söz konusu satın almalarla ilgili sekiz hüccet-i şeriyeyi bir nevi tasdik ettiğini hükme bağlayan bir Ferman'dır. Bu yerlerin bazı yetimlerin vasisinden alınan yerler olması dikkat çekicidir.

2.*Lapta Çiftliği (Vakfiye, s. 180)*: Lapta'nın Ladanka /Kozan Lamakatis/Tis Lapta mevkiinde yer alan yirmi parça tarla Paşa'nın akarat vakfı arasındadır ki, daha sonra burası *Lapta Çiftliği* diye anılacaktır. Toplam yüzölçümü altı yüz yetmiş yedi dönümdür. Çiftlik içinde on dört altlı üstlü evden müteşekkil bir de menzil mevcuttur.

3.*Kazabıfan/Kazafani/Ozanköy Köyü (Vakfiye, s.180)*: Paşa, Serdefterdar Mehmet Bey'den satın aldığı bu köyün tamamını, içindeki bağlar, akarsular, binalar, meyveli meyvesiz

ağaçlar, ekinlikler ve arsalarıyla birlikte akarat olarak vakfetmiştir. Sahilde bulunan köyün sınırları ayrıntılı biçimde çizilmiştir.

4.*Değirmenler (Vakfiye, s.180-181):* Piskobi Mahallesi Sotin mevkiinde bir, Girne'nin merkezinde Palunya ırmağı üzerinde on, Emanite köyünde on, Lefkoşa'nın Rum kesiminde Koloş Çiftliği Koloş Suyu üzerinde bir olmak üzere toplam yirmi iki değirmen, Murat Ağa'dan satın alınarak bütün müstemilatıyla vakfedilmiştir. Lefke kazasında da Lala'nın vakıf değirmenleri mevcuttur. Ayayorgi, Evrecu, Omorfa, Kariçu (Karimo) ve Karaku köylerindeki beş değirmenin her biri Haydar Bey'den dört biner akçeye satın alınmış ve vakıf akarlar arasına dâhil edilmiştir. İştira hüccetleri *Vakfiyeye* eklenmiştir (s.180, Tarih 1578). Bunlarla da bitmiyor. Ayayorgi köyünde iki, Karaku'da bir; Orlaho ve Temriye'de birer, Kadihor/Farihor'da otuz iki dönüm tarlası da olan iki değirmen de, bütün alet ve edevatıyla Paşa'nın akaratı arasındadır.

V. Magosa Kalesi ve Çevresinde (Vakfiye, s. 181):

1.*Menziller ve dükkânlar:* Aya-Vasil, Todoro, Aya-Andoni, Aya-Mama, Aya-Pereško, Hamam, Aya-Apostoli mahallelerinde, Kale'de Cami yakınında ve karşısında birer, Aya-İstefano ve Hamam Mahallesinde ikişer menzil ve ayrıca on sekizi cami ve sarayın yakınında olmak üzere toplam yirmi iki dükkân Paşa'nın vakıf akaratı arasındadır. Bilindiği üzere menziller içinde evler, bahçeler ve diğer müstemilat vardır. Bu menziller ve dükkânlar Vakfiyede isimleri zikredilen gayrimüslimlerden ve Haydar Bey'den satın alınmıştır.

2. *Komandande Köyünde Miyer Andonaki Mezrası/Ekinliği / Tekkeli Çiftliği:* Magosa Kalesi yakınında iki dönümlük yerdir. Buranın adı daha sonra, aşağıda hikâyesi anlatılacağı üzere, *Kışlakyeri ya da Tekkeli Çiftliği* olacaktır. İçinde dört tane tek katlı ve bir tane iki katlı ev, su kuyusu, iki at değirmeni, hamam, dört dönüm bahçe ve kiliseden dönüştürülmüş bir mescit, ekinciler için on hane, iki harim, bir havlu, su mecrası/yolu, koyun otlağı ve harman yerleri vardır. Sınırı ayrıntılı olarak çizilmiştir.

3.*Sernahuye (?) Köyünde Mezra/Ekinlik:* Deniz, büyük nehir ve Galursa Vadisi ile çevrili olan bu ekinlik Haydar Bey'den satın alınarak, içindeki düz ve dağlık araziler, kışlak ve yazlıklar, su ve suyolları, koyun ağılı, harman yeri ve hayvanlar ile birlikte akarat olarak vakfedilmiştir³⁰. Daha sonra *Tekkeli Çiftliği* ile bütünleşmiştir.

³⁰ Magosa'da Kale haricinde Lala Mustafa Paşa ve Abdullah Paşa vakıflarının bulunduğu bir yerde Taşocağı vardır. Panayır kurulan mevkiin yanındadır. 15 Mart 1901'de Belediye burası hâlidir/boştur diye, Maraş'tan denize doğru inen bir yolu yapmak üzere taş çıkartmaya başlamıştır. Belediyenin bu müdahalesi üzerine

VI. Tuzla Kazasında:

1. *Çite Köyü Ohtoroki Çiftliği (Vakfiye, s. 181-182)*: Bali Çelebi'den satın alınan Ohtoroki Çiftliği, Larnaka'da Tersefan Çiftliğinin güneyindedir. İçinde muhtelif bahçeler, tarlalar, kışlak ve yazlaklar, sular ve suyolları, mandıra ve otlaklar, meyveli meyvesiz ağaçlar vardır. Toplam bin sekiz yüz kırk dönümdür. Çiftliğin sınırlarında batıda Ayayorgi Köyü, doğuda Sevi Köyü, güneyde deniz bulunmaktadır. Çiftliğe ait değirmenler de çiftliğin güneyindeki akarsu üzerindedir. *Vakfiyenin* içine yerleştirilmiş bir *Fermanda*, çiftliğin Lala Mustafa Paşa'ya ait olduğu vurgulanıyor. Çiftlik gelirinin, *Cedîd Vilâyet Defteri*'nde yüz akçe olarak belirlenmesine rağmen, yönetici ve tahsildarların işlenen yerlere müdahale ettikleri, söz konusu maktu' yüz akçenin "çiftlik bahçesine" ait olduğunu, diğer yerleri kapsamadığını ileri sürdükleri, *Kanun ve Deftere* aykırı olarak oralardan maktu "başka öşür" aldıkları, böylece halka zulmettikleri belirtiliyor. Maktu yüz akçenin sırf bahçe için değil bütün çiftlik için olduğuna, buna göre hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekiliyor (2 Şevval 985 / 13 Aralık 1577; *Vakfiye, s. 182*).

2. *Tersefan Çiftliği*: Çite Çiftliğinin kuzeyinde, muhtemelen Tersefan Köyü sınırları içindedir. Vakfiyede adı geçmiyor ama Lala Mustafa Paşa Vakfına ait olduğunu biliyoruz. İngilizlerin yaptığı bir plandan, buranın Çite çiftliğinden ayrıldığını anlıyoruz³¹. Zaten çiftliğin *Vakfiyedeki* adı, Ohtoroki'dir. Daha sonra Çite köyü tarafındaki kısmı Çite Çiftliği, Tersefan Köyü tarafındaki kısmı da Tersefan çiftliği diye adlandırılmıştır. Yukarıda adı geçen bahçe de Ohtoroki çiftliğinden ayrı mütalaa edilerek Bahçeler ortaya çıkmış ve böylece yeni bir yapılanmaya gidilmiştir³². Bahsettiğimiz planda Tersefan Çiftliği'nin elli sekiz kiracısının adları ve ettikleri tarlaların yüzölçümleri vardır. Bu rakamlara göre, Tersefan Çiftliği'nin yüzölçümü, üç yüz doksan yedi dönüm üç evlek iki bin yedi yüz on sekiz ayak karedir. Çiftlik, bu şahıslara icare-i vahideli olarak kiralanmıştır.

3. *Keristagano Köyünde Mezra/Ekinlik (Vakfiye, s. 182)*: *Miriden*/devletten satın alınarak vakfedilen bu ekinlik, on bir tarla ve birçok ev ihtiva ediyor. Burada iki tane de menzil

keşif yapılarak harita çizilmiştir. Bu harita dosyada mevcuttur, değerlendirilebilir (KVGGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No:356, Eski no: 42, Gömlek No: 7296, Bu dosya tamamen bu konuya aittir).

³¹ İngiliz döneminde çizilen bu yerlerle ilgili bir planın adı şöyledir: Plan of Vakouf Lands at Tersephanou attached to Kiti Chiftlik (Çite Çiftliğine bağlı Tersefan'da Vakıf Arazilerin Planı). 1903 tarihli bu Planın adı, Tersefan Çiftliği'nin Çite Çiftliğinin bir parçası olduğunu açıkça göstermektedir. Bu planlar KIVABİS'te mevcuttur.

³² Kıbrıs Evkâf Müdürlüğü tarafından, 29 Mart 1958 tarihinde TC Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilen bir yazıda, bu çiftlikle ilgili davada *Lala Mustafa Paşa Vakfiyesinin* içinde bulunan *ferman, mektup* vs.den dolayı bu belgenin *vakfiye* niteliği taşımadığı iddiasında bulunduğu belirtilmekte ve görüş istenilmektedir. Özellikle "Kersefan" geçen yerlerin kendilerini ilgilendirdiği belirtilmektedir. TC Vakıflar Genel Müdürlüğü de, 5 Nisan 1958 tarihli yazılarında *vakfiyenin* hikâyesini anlatmakta ve belgenin sıhhatini vurgulamaktadır. KVGGM, *Seri Dosyalar: Müteferrik İşler, TC Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Muhabere*, No: 73/10, 616/37.

vakfedilmiştir ki, bunların birisinde üç tek katlı ve diğerinde üç tek katlı ve iki tane de iki katlı olmak üzere beş ev vardır. Ekinliğin toplam yüzölçümü, beş yüz doksan beş dönümdür. Ekinliğin bir tarafı denizdir.

4.*Elemano (Aleminyo köyü olabilir) Köyünde Malvarlığı (Vakfiye, s. 182)*: Mustafa Paşa burada Alemino pınarı üzerinde bir değirmen, Tuzla İskelesi'nde üç mahzen ve Aya-Yorki köyünün güneyinde bir mezra/ekinlik vakfetmiştir. Değirmen Manol veledi Levizo'dan satın alınmıştır. İngiliz Sömürge Döneminde çizilen haritalarda, Larnaka'da Mazotto'nun kuzeyinde Alemino Çiftliği gözükmektedir.

*

Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'ta *akarat* olarak vakfettiği tarım alanlarının *Vakfiyede* belirlenen verilere göre toplam yüzölçümü, yirmi beş bin yedi yüz on yedi dönümdür. Ancak alanı belirtilmeyen köyler, çiftlikler, tarlalar, binalar, değirmenler, ağaçlar ve benzer malvarlıkları vardır. Mesela Kazabifan/Kazafani/Ozanköy köyü bunlardan biridir. Bilinenlere göre bunları kıyasladığımızda, Paşa'nın Kıbrıs'taki vakıf akaratının yüzölçümünü otuz beş bin dönümden daha fazla olduğunu tahmin edebiliriz. Mustafa Paşa, Vakfiyesinde burada çok kısa özetini verdiğimiz vakıf hayrât ve akaratını ayrıntılı biçimde anlattıktan sonra, günümüz Türkçesiyle şöyle demektedir:

“Yukarıdan beri yazılan ve zikredilen emlâk ve akardan evleri, dükkânları, bostanları, hamamları, su değirmenlerini, ekili mezraları ve dikili bahçeleri, her ne ise tüm bağlantıları ve ekleriyle, bütün hukukuyla birlikte, sırf Allah rızası için hasbî duygularla ve Rahim Rabbimin rızasını kazanma talebiyle vakfettim”.

Bundan sonra *Vakfiyede* vakfın yönetimiyle ilgili temel ilkeler belirlenmiştir. Vakfın tevliyetini/yönetimini Paşa, kendisi üstlenmiştir. Vefatından sonra yönetim görevi evladına geçecektir. Vakfın görevlileri müteveli/vakıf yöneticisi tarafından atanacak, Padişah Beratına ihtiyaç olmayacaktır. Evlat bitip tükendikten sonra müteveli Berat ile tayin olunacak, ancak atama ve azil işlemleri dâhil her konuda yine tam yetkili olacaktır. Kadılar ve hâkimler müdahale etmeyecektir. Sadece *hitabet* görevi (*Vakfiye* s. 184), müteveli önerisi ve kadı arzıyla gerçekleştirilecektir. Hitabet görevi çok önemlidir. Bilindiği üzere zaten bir camide Cuma namazı kılınabilmesi için Sultanın izni gerekmektedir. Hutbe de Cuma günleri Cuma namazında okunacağına göre hatibin, mütevellinin önerisi, Kadı'nın arzı ve Sultan'ın beratıyla atanması siyasî ve idarî açıdan da normal gözükmektedir. Lala Mustafa Paşa bütün yetkileri müteveliye vermekle birlikte bu inceliğe dikkat etmektedir. Müteveliye yardımcı olarak bir

kâtip ve iki cabi/tahsildar atanacaktır. Vakfın muhasebesi, Lefkoşa/Selimiye Camisi hatibi tarafından tutulacak; vakıf Beylerleyi tarafından denetlenecektir. Beylerbeyi Tuzla'ya gelirse oradaki çiftlikten kendisine hediye verilecektir. Vakfı himayesi altında bulundurması için Lefkoşa Kadısına da günlük iki akçe ödenecektir. Magosa Kalesi'nde sahildeki hane yıkılacak, yerine gelen gidenin konaklaması için bir misafirhane yapılacaktır. Lefkoşa'da Markoze Harabe Hanesi'nde müteveli oturacaktır. Bu hükümler dışında hemen hemen her büyük vakıfta olduğu gibi, vakfın hayratından her birinin hizmet kadroları ve ücretleri de tek tek belirlenmiştir. Akaratın her birinin *ecr-i misli*³³ ile kiraya verilmesini de hükme bağlamıştır. Burada söz konusu olan, yıllık ya da en fazla üç yıllık sürelerle uygulanacak olan *icare-i vahide*dir.

Görülüyor ki, vakıf sağlam esaslara bağlanmıştır. Vakıf hayrat ve akaratın mülkiyeti kişisel mülkiyetten sosyal mülkiyete dönüşmüştür. Konulan şartlarla vakfın idaresi özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Ancak devletin himayesi ve denetimi de sağlanarak özerk yöneticilerin keyfi davranışları engellenmeye çalışılmıştır.

*

Lala Mustafa Paşa, 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa'yı da alıp Kıbrıs'ın fethini tamamladıktan bir buçuk ay sonra, 15 Eylülde İstanbul'a dönmüştür. Demek ki, Paşa'nın Kıbrıs'ta kaldığı süre bir sene yetmiş beş gündendir. Bu kısa sürede bir taraftan askeri işlerle uğraşırken diğer taraftan da Kıbrıs'a Osmanlı idari, iktisadi ve sosyal sistemlerinin temellerini atmak için çaba gösteren Paşa, yukarıda bahsettiğimiz gibi Osmanlı üst düzey yöneticilerinin görev ve sorumluluklarından biri olan *hayrat sisteminin* Kıbrıs'ta uygulanmasına da öncülük etmiştir. Ancak Vakfın kuruluşunun tamamlanmasının, Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'tan ayrılışından çok sonra gerçekleştirilebildiği anlaşılıyor. Kuruluş belgesi olan Arapça Vakfiye, 1579 tarihlidir ve içinde belli sorunlarla ilgili Padişah emirleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi 1573 tarihlidir³⁴. Bu belgede belirtildiğine göre, Lala Mustafa Paşa, Magosa Kalesi muhasarası sırasında askerinin kışladığı yerde boş bir köyü sahiplerinden satın almış ve burası kendisinin meşru mülkü olmuştur. İçindeki kiliseyi camiye çevirmiştir. Paşanın kanaatine göre bu-

³³ *Ecr-i misil*, bilirkişilerin belirlediği kira bedelidir.

³⁴ Vakfiyenin Arapça metni elimizde yoktur. Osmanlıca tercümesinde tarih şöyle yazılmıştır: "Tahrîren fi-evâhir-i Cemâziye'l-Âhir sene ihdâ ve semânin ve elf be-makâm-i Kostantiniyye. 1081/ 1670" (Vakfiye, s. 183). Bu tarih, *Vakfiyenin* yazılışından doksans bir sene sonrası işaret ediyor. Mütercim çeviri yaparken "tis'a mi'e" kelimesini "elf" okumuş olmalıdır. Bu düzeltmeyle belgenin tarihi 981, yani 28 Eylül 1573 olacaktır ki bu tarih olaylara tam uygun düşmektedir. Zaten emir bu tarihte Kıbrıs Beylerbeyi olan Cafer Paya ve Kıbrıs kadısına yazılmıştır. Bu da yaptığımız düzeltmenin doğruluğuna başka bir delildir. Kıbrıs Beylerbeyileri için bkz. Orhan Kılıç, "Kıbrıs Beylerbeyileri: Sistemik Bir Analiz", *Tarihte Kıbrıs* (Ed. Osman Köse), Akdeniz Karpaz Üniversitesi Yayını, İstanbul 2017 c. 1, s. 271-290.

rada gayrimüslimlerin oturması uygun değildir. Kendisi buraya gelen giden için bir tekke yapmak istemekte ve bunun için Padişah'tan izin istemektedir. Talep uygun bulunmuş, buraya kimsenin müdahale etmemesi emredilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu tekke Kışlakyeri denilen bu mevkiye yapılacak ve bundan dolayı burası Tekkeli Çiftliği olarak adlandırılacaktır. Tekkeli Çiftliğinin olduğu gibi, Paşa'nın bütün hayrat ve akaratının bir hikâyesi vardır. Kıbrıs üç yüz yedi yıl Osmanlı döneminden sonra, farklı maceralar yaşamıştır. Bütün bu siyasi, idari, iktisadi ve sosyal değişimler elbette her bir eser ve toprak parçasının hikâyesinde de izler bırakmıştır. Paşa'nın bütün vakıf hayrat ve akaratının hikâyesini bir bildiri içinde anlatma imkânı yoktur. Bunların her birinin yüz yıllar içindeki hikâyesi, yukarıda bahsettiğimiz proje çerçevesinde, Kıbrıs ve Türkiye arşivlerinde bulunan ve KIVABİS'e işlenen Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait belgelerden altı bin yedi yüz tanesinde yer alan verilere dayanarak ve haritalar üzerinde planları da çizilmek suretiyle, ayrıntılı bir biçimde tahlil edilmiş ve değerlendirilmiştir. Şunu da belirtmeliyim ki, yukarıda bahsettiğimiz proje araştırmaları sonucunda, Kıbrıs'ta iki bin iki yüz yirmi vakıf tespit edilmiştir. 1878 yılından önce Kıbrıs'ın yüzölçümünün yüzde on dördü vakıftı. Bu oran Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinde de aynıydı. Bir yandan Mustafa Paşa'nın yukarıda kısaca naklettiğim Lefkoşa ve Magosa'daki vakıf hayratını ve bu iki şehirle birlikte Güzelyurt, Girne ve Tuzla'daki vakıf akaratını, diğer yandan sadece Kıbrıs'ta kurulan vakıf sayısını ve Adada tüm vakıfların kapladığı alanı hayalimizde canlandırdığımız zaman, hayrat sisteminin Kıbrıs'a girişi ve yayılışı hakkında bir fikir edinebiliriz. Burada, Paşa'nın hayrat ve akaratının büyük bölümünü bir tarafa bırakarak sadece Paşa'nın son olarak Magosa kalesini kuşatırken ordusunu yerleştirdiği Kışlakyeri'nin o günden bugüne uzanan hikâyesini anlatacağım. Kıbrıs'ta hayrat sisteminin zaman boyutları hakkında da genel bir kanaate sahip olunabilecektir sanırım.

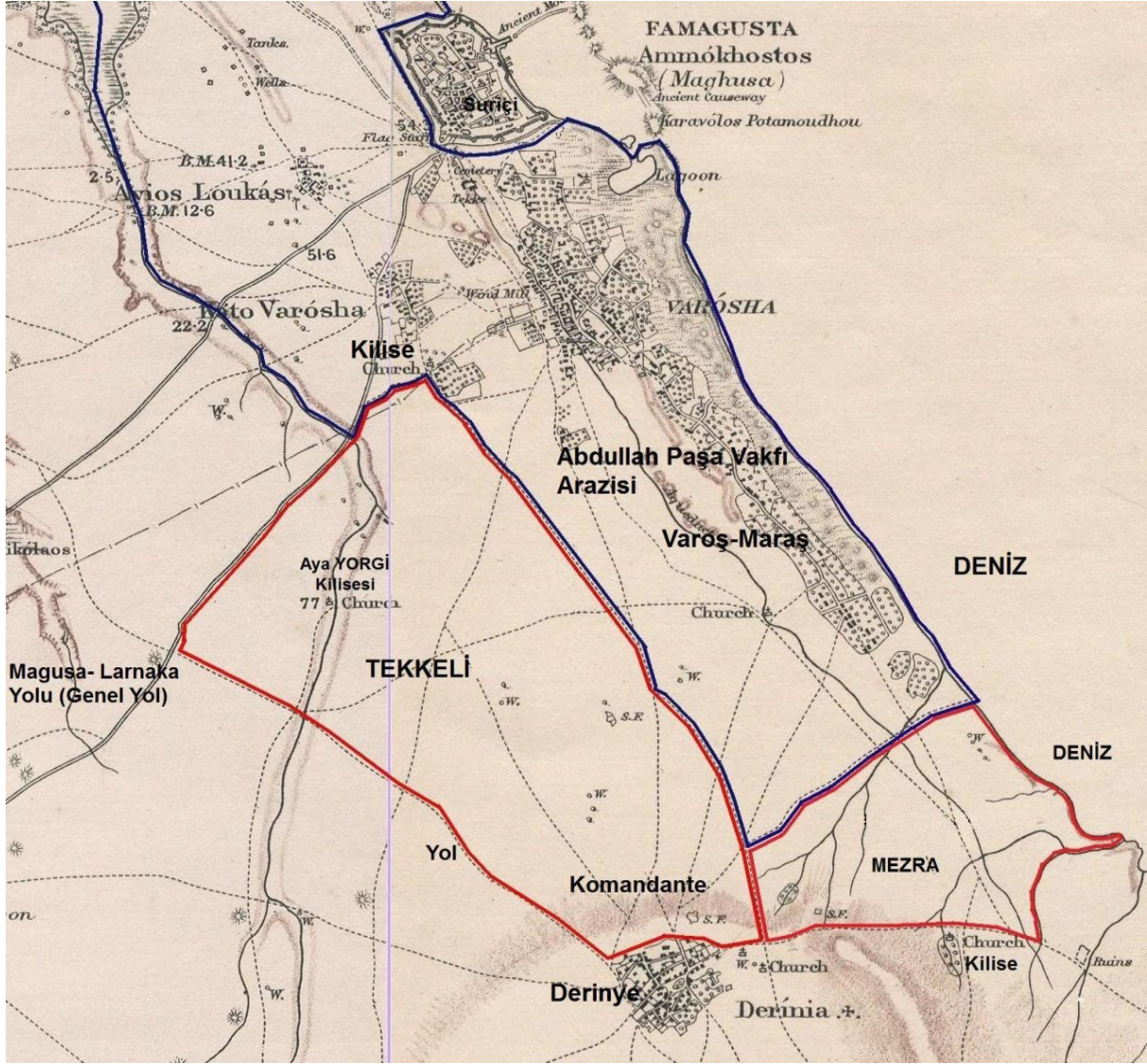
Komutanlık ya da Kışlakyeri Mevkiinden Tekkeli Çiftliği'ne:

Lala Mustafa Paşa'nın Magosa'da tarım alanı olarak en önemli akaratı, Kalenin yakınında yer alan Komandante Köyünde *Miyer Andonaki Mezrası*'dır. Daha sonraki belgelerde burası *Kışlakyeri ve Tekkeli Çiftliği* diye de adlandırılacaktır³⁵. Çiftliğin yüzölçümü, iki bin dönümdür. *Vakfiyede* sınırı ayrıntılı olarak çizilen bu ekinlikte, dört tek katlı ve bir iki katlı ev, su kuyusu, iki at değirmeni, hamam, dört dönüm bahçe ve kiliseden dönüştürülmüş bir mescit, ekinciler için on hane/ev, iki harim/harem dairesi, bir avlu, su yolu, koyun otlığı ve harman yerleri vardır. Ayrıca sınırında şehit Şüheda Mezarlığı vardır. Lala Mustafa Paşa'nın,

³⁵ *Vakfiyede* (s. 180), Magosa'da Paşa'nın vakıfları arasında çiftlik niteliğinde olan başka bir yere rastlanmıyor. Demek ki Miyer Andonaki Mezrasına, Paşa'nın Vakfiyedeki şartına uyularak buraya bir tekke yapılmış ve bundan sonra burası Kışlakyeri veya Tekyeli Çiftliği diye anılır olmuştur.

haritada da görüldüğü üzere, Magosa'nın Sernahuye (?) Köyünde başka bir vakıf ekinliği daha vardır ki, burası zaman içinde Tekkeli Çiftliği ile bütünleşmiş ve böylece köyün adı bile kaybolmuştur. Paşa burayı, Haydar Bey'den satın almıştır. İçinde düz ve dağlık araziler, kışlak ve yazlıklar, su ve suyolları, koyun ağılı, harman yeri ve hayvanlar vardır. Hepsi birlikte vakfedilmiştir.

Harita 1. Lala Mustafa Paşa'nın Magosa'da Tekkeli Çiftliği Vakfı

İngiliz Sömürge Dönemi evrakı arasında yer alan bazı belgelerde Kışlakyeri/Tekkeli Çiftliği'nin Tapu Dairesi'ndeki koçan numaraları ve yüzölçümleri veriliyor. Buna göre Tekkeli Çiftliği'nin toplam yüzölçümü iki bin yedi yüz otuz dört dönüm on evlektir³⁶. Yukarıda belir-

³⁶ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi, Dosya No: 353/7247*. Koçan numaraları ve dönümler şöyledir: No: 646 /33 dönüm; No: 647/ 21 dönüm, 2 evlek; No: 674/ 13 dönüm; No: 739/ 15 dönüm, 1 evlek; No: 747/ 82 dönüm, 1 evlek; No: 751/80 dönüm; No: 752/ 194 dönüm, 3 evlek; No: 258/ 19 dönüm; No: 265/ 103 dönüm;

tildiği üzere, *Vakfiyede* Tekkeli Çiftliği'nin yüzölçümü iki bin dönüm olarak belirtildiği halde, burada iki bin yedi yüz otuz dört dönüme çıkmış olması, Çiftliğin, yine Mustafa Paşa'nın vakfetmiş olduğu ve çiftliği denize bağlayan Sernahuye Mezrası ile birleşmiş olabileceği varsayımımızı desteklemektedir.

Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa'ya ve Kıbrıs Kadısına yazılmış olan ve Vakfiye içine yerleştirilmiş bulunan 1573 tarihli bir Padişah Emrinden yukarıda bahsetmiştik. Bu belgenin içeriğini hatırlayacak olursak, Mustafa Paşa Padişaha bir dilekçe yazıyor. Magosa Kalesi muhasarası sırasında askerin kışladığı mahalde boş bir köyü sahiplerinden satın aldığını, dolayısıyla bu köyün kendisinin meşru mülkü olduğunu, içindeki kiliseyi camiye dönüştürdüğünü, burada keferenin oturmasının uygun olmayacağını düşündüğünü, bu sebeple buraya gelen giden için bir tekke yapmayı tasarladığını belirtiyor. Bunun için kendisinden izin istiyor ve talep uygun bulunarak Ferman yazılıyor. Tekkeli çiftliğinin bir bölümü bugün Kapalı Maraş sınırları dâhilindedir. Demek ki Kapalı Maraş sahih ve lazım bir vakfın üstüne kurulmuştur. Lala, Magosa'ya bağlı Sernahuye köyünde de bir mezrayı vakfetmiştir. Lala Mustafa Paşa'nın *Vakfiyede* tanzim ettiği şartlardan birine göre de, Magosa Kalesinde sahildeki hane yıkılacak, yerine gelen gidenin konaklaması için bir misafirhane yapılacaktır.

Bilindiği üzere, İslam Hukuku ve Osmanlı tatbikatına göre, vakıf emlak vakıf kurucusunun şartına göre genelde *icare-i vahide/tek kira usulüyle* işletilir. Lala Mustafa Paşa'nın yukarıda bahsettiğimiz vakıf akaratinin tümü de başlangıçta bu tür kira biçimiyle işletilmiştir. Ancak bir asrı aşkın bir süre sonra, 11 Aralık 1698 tarihinde, Kıbrıs vakıflarının *icare-i vahideden icareteyne/çift kiraya* geçişine zemin teşkil edecek önemli bir Ferman yayımlanıyor³⁷. Bu imkâna rağmen kira biçimi hemen değiştirilmiyor. Tekkeli Çiftliğinin bu Ferman'dan yüz otuz dört yıl sonra, 1832 tarihli bir belgede, Çiftlik Hacı Mehmet kızı Akile Hatun'un uhdesindedir ve icareteyn ile kiralanmıştır. Akile Hatun, çocuksuz ölmüştür. Çiftlik, Hüseyin Ağa oğlu Hacı Osman İzzî Efendi'ye, *icare-i muaccesesi/peşin kirası* yedi bin beş yüz kuruş ve *icare-i müeccelesi/yıllık kirası* da kırk kuruş olmak üzere *icareteyn usulüyle* kiralanmıştır. Yeni kiracı mütevellî kaymakamından temessükünü/sözleşme senedini de almıştır³⁸. Tekkeli Çiftliğinin, *Vakfiyeye* göre *icare-i vahide* ile kiralanması gerekirken, Akile hanımın nasıl icareteyn ile kiraladığını henüz bilemiyoruz. Fakat daha sonra *icareteyn* ile Osman İzzî Efendiye geçtiğini, onun da çiftlik arazilerini, 1858 yılında, Varoş köyünden otuz sekiz ve Derinya köyünden de altmış dokuz kişiye *icare-i vahide* ile kiraladığını

No: 266/ 381 dönüm; No: 268/ 80 dönüm; No: 345/ 322 dönüm; No: 346/331 dönüm; No: 348/606 dönüm; No: 821/ 244 dönüm; No: 822/ 21 dönüm, 3 evlek; No: 967/ 189 dönüm. Bunların toplamı: 2.734 dönüm, 10 evlektir.

³⁷ KVGM, *Şeriye Sicil Defteri*, No: 6, s. 173, Hüküm: 412.

³⁸ KVGM, *Şeriye Sicilleri Defteri*, Küçük *Vakfiye* No:1, 24-27.

biliyoruz. Aynı şekilde Çiftlik müstemilatından beş vakıf bahçe Varoşlu yedi ve menziller yine Varoşlu yirmi yedi kişiye *icare-i vahide* ile kiralanmıştır. Kiracıların üçü Müslüman diğerleri gayrimüslimdir. Elleri kira akitleri bulunmaktadır. Öşür bedeli borcu olan Osman İzzî Efendi, bu borcuna mahsuben, söz konusu yerleri, Lefkoşa ileri gelenlerinden Mehmet Arif Efendi ile ahaliden Mustafa Şükrü Efendi ve Süleyman Ağa'ya icareteyn ile ferağ ve tefviz eylemiştir. Ancak icare-i vahide ile yerleri ellerinde bulunduran kiracılar, tarlaları terk ve yeni sahiplerine teslim etmiyorlar. Bunun üzerine Osman İzzî Efendi ve ortakları konuyu Lefkoşa Kaza Meclisi'ne götürmüştür. Burada, bu yerlerin İcare-i vahide ile kiracısı bulunan köylüler, durumun anlatıldığı gibi olduğunu; ancak bu yerleri icareteyn ile kiralamış olan "efendilerin" eskiden beri kendilerine icare-i vahide ile kiraladıklarını ifade etmişler, böylece devam etmesi talebinde bulunmuşlardır. Ne var ki, bu ikrar sonucunda köylüler arazilerden men edilmiş ve yerleri Mehmet Arif Efendi ve ortaklarına teslim etmeleri konusunda uyarılmışlardır³⁹. Durum karışıktır. Mehmet Arif Efendi ve ortaklarına çiftlik icareteyn ile ferağ ve tefviz edilmiş, kendilerine senet verilmiştir ve "çiftliğin bedeli" (muhtemelen icare-i muaccesesi) Osman İzzî Efendi'nin aşar bedeli borcuna karşılık tutulmuştur. İcare-i vahide ile kiralamak isteyenler vardır; bununla birlikte icareteyn usulüyle kiralamaya talip olan pek yoktur. Bahçelerden sadece bir tanesi, muaccel/peşin bedeli olarak beş bin beş yüz kuruş ve müccel/yıllık kira bedeli olarak on iki kuruş ile kiralanabilmiş ve senedi de verilmiştir. İcare-i vahide kiracılarının elinde icareteyn ile tasarruflarına dair geçerli senetleri de yoktur⁴⁰. Bu durumda ne yapılacaktır? Magosa Kazası Müdürü ve Meclis azaları, üst makamlardan konuyu aydınlatacak görüş istemişlerdir.

İcareteyn muamelesi yapıldığı halde, gerçek anlamda icare-i muaccellenin Evkâf Muahhasları tarafından tahsil edilip edilmediği ve fiilen icareteyn işleminin gerçekleşip gerçekleşmediği bu belgelerden pek anlaşılabilir. Tekkeli Çiftliği'nin 1 Ağustos 1890 tarihinde iltizama verilmek suretiyle işletilmeye başlanması, Kapalı Maraş bölgesinde bulunan tapu kütükleri ve koçanlarında icareteyn şerhinin bulunmaması, icareteyn teşebbüsünün akim kaldığını gösteriyor. Konunun ileri seviyede araştırılması gerekiyor.

Adanın yönetimi 1878 yılında İngiltere'ye geçmiştir. Vakıflar İdaresine de bir şekilde müdahale etmeye başlamışlardır ama sözleşmelere göre Evkafın tamamen Vakıf Hukukuna göre yönetilmesi gerekmektedir, bu durum halen geçerli bulunmaktadır.

Tekkeli Çiftliğinin bundan sonraki durumunu da aşağıda özetlemeye çalışacağız. 20 Ocak 1879 tarihinde Defterdarlığa bir yazı gönderiliyor. Bu yazıda, Poli, Piskopi, Lapta ve Karava mukataaları ile birlikte Tekkeli Çiftliğinin öşür hasılatının Evkâf Sandığına ait olduğu

³⁹ KVGM, *Şeriye Sicilleri Defteri, Küçük Vakfiye Kayıt 1, No:1, s. 22, Karar: 25.*

⁴⁰ KVGM, *Şeriye Sicilleri Defteri, Küçük Vakfiye Kayıt 1, No:1, s. 23, Karar: 26.*

belirtiliyor. 1879 yılı öşür gelirlerinin, mevsimi geçmiş olan ürünlerin aşarının Miri aşar ile karıştırılmaması vurgulanıyor. Bunun için mahalli memurlara defter tutturulması, böylece vakıf mallarının telef olmaktan kurtarılması için Kaymakamlığa tavsiyede bulunulması isteniyor⁴¹. Aynı yılın Aralık ayında, Baf ve Girne'deki diğer bazı vakıf çiftlikler gibi Magosa Kazası Tekkeli çiftliğinin de 1879 senesi Vakıf Aşarlarının Miri Aşar Memurları tarafından emaneten idare olunduğu belirtiliyor. Ve aşar toplama işleri tamamlandığı için Lefkoşa Miri Aşar İdaresi'ne gelmiş olması gereken defterlerin Evkâf Defteri'ne kaydedilmek üzere Vakıflar İdaresi'ne gönderilmesi talep ediliyor⁴². Tekkeli Çiftliği'ne 1881 yılı için, altmış yedi İngiliz Lirası, bir Şilin ve sekiz buçuk Pena öşür takdir edilmiş; bunun altmış üç Lira, dört Şilin ve altı Penası tahsil edilmiş; üç Lira, on yedi Şilin ve iki buçuk Penası bakaya kalmıştır⁴³.

Tekkeli Çiftliği diye bilinen vakıf arazinin dörtte bir aşarı ile iltizam bedelinin toplamı, 1 Ağustos 1890 tarihli bir mazbataya göre, sekiz bin iki yüz seksen bir lira tutuyor. Süre Ağustos başından itibaren başlıyor. Bu meblağ tek taksitte ödenecektir. İhale, Varoşlu Haçollu'nun üzerinde kalmıştır. Varoşlu Dimitri Tekkeli, kendisine kefil olmuştur. Mazbatada bu arazinin “emaneten idaresinden iltizama verilerek idare edilmesinin” her bakımdan hayırlı olduğunun düşünüldüğü ve bu sebeple gerekli işlemlerinin hemen gerçekleştirildiği belirtilmektedir⁴⁴.

Bazı belgelerde icare-i vahide ile kiralanmaları şartı olduğu için Lala'nın vakıf emlakinin aşardan müstesna olduğu vurgulanmaktadır⁴⁵. Tabii burada söz konusu olan Devletin alacağı olan aşar vergisidir. Bunu vakıf alabilir. Ancak burada Vakfın icare-i vahide ile kiradığı bir topraktan ayrıca aşar alıp almadığı belli değildir. Bize öyle geliyor ki, gerçek bedel ile kiralandığı zaman yerleri işleyen ve kullanan kişilerden ayrıca öşür alınmamaktadır. Ama tarlalar tek tek kiraya verilemediği, bir mültezime ihale edildiği zaman öşür bedeli üzerinden ihaleye çıkıldığı anlaşılmaktadır. Tekkeli Çiftliği Mazbut Vakıflardan olduğu için, yönetimde bir takım sıkıntılar yaşandığından, 1879 ve 1880 aşarlarını toplama işini Hükümet üstlenmiştir. Aşar paraları Mal Sandığı'na yatırılmıştır. Birkaç defa istendiği halde uzun süre Evkâf Sandığına devredilmemiş olduğundan tekrar talep edilmektedir (29 Mart 1881)⁴⁶.

1883 yılında, Lala Mustafa Paşa'nın, daha doğrusu, “Mazbut Vakıflardan olan icare-i vahideli ve icareteynli emlakın yıllık kiralarnı” açıklayan bir *Defterde* Tekkeli Çiftliği'nin

⁴¹ KVGM, *Evkâf Dairesi Muhabere Kayıt Defteri*, No: 18, s. 66, sıra: 23.

⁴² KVGM, *Evkâf Dairesi Muhabere Kayıt Defteri*, No: 18, s. 40.

⁴³ KVGM, *Evkâf Dairesi Muhabere Kayıt Defteri*, No: 18, s. 329.

⁴⁴ KVGM, *Evkâf Dairesinin Muhaberat Defteri*, No: 17, s. 772-773.

⁴⁵ KVGM, *Evkâf Dairesi Muhasebe Defteri*, No: 18, s. 49.

⁴⁶ KVGM, *Evkâf Dairesi Muhabere Kayıt Defteri*, No: 18, s. 364.

geliri, *aşar bedeli* diye nitelendiriliyor ve bin üç yüz elli İngiliz lirası olduğu belirtiliyor⁴⁷. Bize göre, yukarıda anlatılanlarla birlikte düşünüldüğünde, bu bağlam, icare-i vahideli olan Tekkeli Çiftliği'nin aşar bedeliyle iltizama verildiğini göstermektedir.

Yirminci yüzyılın ilk senesi içinde (1901), Lala Mustafa Paşa'nın Tekkeli Çiftliği ve bitişiğindeki Abdullah Paşa vakıflarının üzerinde bulunan taşocağı ve panayır yerinin hâli/boş bir yer olduğunu iddia eden Belediye, Maraş'tan denize doğru bir yol yapmak üzere taş çıkarmaya başlıyor. Belediyenin bu müdahalesi üzerine keşif yapılarak bir harita çiziliyor⁴⁸. Daha sonra Tekkeli Çiftliği'nin bir bölümü (Parsel 23) ile Canpolat Paşa Tekkesi Vakfının bir bölümü (Parsel 24) Demir Yolu için kullanılmaya kalkışılıyor (15 Nisan 1904)⁴⁹. Evkaf Delegeleri Müslüman halkın itirazı üzerine demir yolu için arazi talebini onaylayamayacaklarını bildiriyorlar⁵⁰. Buralara dönüm başına ortalama 1.17.1 sterlin değer biçildiği bildiriliyor. Buna rağmen bu yirmi dokuz dönümlük yer için ne istendiği soruluyor⁵¹. Evkaf Delegeleri cevabî yazılarında, dönüm başı iki sterlini kabul edebileceklerini bildiriyorlar⁵². Ayrıca, Vakfın yirmi dokuz dönümlük kısmının dönümünün iki sterlinden icareteynli olarak Şirkete verebileceklerini, ancak ödenen miktarın binde biri kadar yıllık icare-i müeccele ödenmesi gerektiğini, bunu kabul edip etmeyeceklerini soruyorlar⁵³. Evkafa yirmi dokuz dönüm için elli dokuz sterlinlik bir çek gönderiliyor⁵⁴. Bu parseller dışında, on dönümlük bir yer iki yüz otuz beş sterline ve diğer kısımların dönümü ise yirmi ila yirmi iki sterline icareteyn ile Sir Willcocks Company'ye kiralanıyor (G. Smith)⁵⁵. Bunların icare-i muaccele olduğu, çünkü başka bir belgeye göre, Tekkeli Çiftliği'nden demiryolu için ayrılarak icareteyne bağlanan arazinin 21 Ocak 1907 tarihinde dönüm başı yedi buçuk para icare-i müeccele karşılığında Sir W. Willcocks Kumpanyası'na kiralandığı anlaşılıyor. 17 Teşrinisani 1908'de ise, burası, Sir W. Willcocks'tan dönüm başına yıllık yedi para icare-i müeccele ile Varoşlu Panayodi Yovanno'ya devrediliyor⁵⁶. Tekkeli Çiftliği'nin 1909-1911 yılları arasındaki icare-i müeccelesinin tahsili, dava konusu oluyor⁵⁷.

⁴⁷ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 13, Eski no: E 160/86, Gömlek No: 342.

⁴⁸ Bu harita, tamamen bu konuya ait olan şu dosyada mevcuttur: KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No:356, Eski no: 42, Gömlek No: 7296.

⁴⁹ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 118, Eski No: 56, Gömlek No: 2775.

⁵⁰ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 118, Eski No: 56, Gömlek No: 2775.

⁵¹ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 118, Eski No: 56, Gömlek No: 2775.

⁵² KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 118, Eski No: 56, Gömlek No: 2775.

⁵³ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 118, Eski No: 56, Gömlek No: 2775.

⁵⁴ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 118, Eski No: 56, Gömlek No: 2775.

⁵⁵ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 135, Eski No: 75, Gömlek No: 3170, Belge: 4.

⁵⁶ Kışlakyeri / Tekyeli Çiftliği'nin Tapu Dairesi'ndeki koçan numaraları ve miktarları: No: 646 /33 dönüm, No: 647/ 21 dönüm, 2 evlek, No: 674/ 13 dönüm, No: 739/ 15 dönüm, 1 evlek, No: 747/ 82 dönüm, 1 evlek. No: 751/80 dönüm, No: 752/ 194 dönüm, 3 evlek, No: 258/ 19 dönüm, No: 265/ 103 dönüm, No: 266/ 381

Tapu ve Kadastro Dairesi'nin 19 Ağustos 1927 tarihli bir listesine göre Magosa'da, Abdullah Paşa'nın 160.16.0 sterlin, Lala Mustafa Paşa'nın ise 8.10.7 sterlin, toplam 169.6.7 sterlin icare-i zemin gelirleri bulunmaktadır⁵⁸.

Tekkeli Çiftliği, Türk Toplumunun karşı koymasına rağmen sonunda Maraş Rumlarına parsellenmiştir. 1492-1828 numaralı koçanların sınırladığı bin beş yüz dönüm arazi 1960 yılında koçanlar tahrif edilerek başka adlar altında yeni defterlere kaydedilmiştir⁵⁹. Tekkeli Çiftliği'nin Sömürge döneminde geçirmiş olduğu macera hakkında birkaç fırça darbesiyle çizdiğimiz bu tasvirî tablo bile, İngiliz döneminden itibaren vakıf arazilerle nasıl oynandığını açıkça göstermektedir. Bugün atıl vaziyette bekletilen Kapalı Maraş'ın hemen hemen yarıya yakını, Tekkeli Çiftliği üzerine, diğer bir ifadeyle Lala Mustafa Paşa'nın Magosa'yı fethi sırasında karargâhını kurduğu, sonra üzerine bir Tekke yapılması kaydıyla vakfettiği Kışlak-yeri adlı vakıf arazi üzerine oturmuş bulunmaktadır. Bu husus Mahkeme Kararı ile de tespit edilmiştir.

Kıbrıs Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi -Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın asaleten yöneticisi ve temsilcisi sıfatıyla ve örgüt olarak kendisi adına-, KKTC Başsavcısı aleyhine, Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın haksız olarak elinden alınan mallarının vakfa ait olduğunun tespiti için dava açmıştır (Dava No: 272/2000). Listeledikleri vakıf taşınmaz malların Evkaf Hukuku ilkelerine aykırı olarak başkalarına devredilmiş olduğundan, bu malların Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait olduğuna dair bir tespit kararı talep etmişlerdir. Davalılar da böyle bir kararın verilmesine razı olduklarını beyan etmişlerdir. Tapu kütükleri ve koçanlar incelenmiş, Taraflar ve şahitler dinlenmiş, Vakıf Hukuku ve ilgili diğer mevzuat çerçevesinde şu hususlar göz önünde bulundurularak karar verilmiştir. Vakıflarda süreklilik esastır. Vakıf Taşınmaz mal devredilemez, ancak istibdal edilebilir. Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait olan taşınmazlar bu ilkeler hilafına gasp edilmiştir. Çünkü tapu kütüklerinde ve koçanlar üzerinde bu malların nasıl el değiştirdiğine ya da istibdal edildiğine dair bir şerh yoktur. Hâlbuki bunun belirtilmesi gerekirdi.

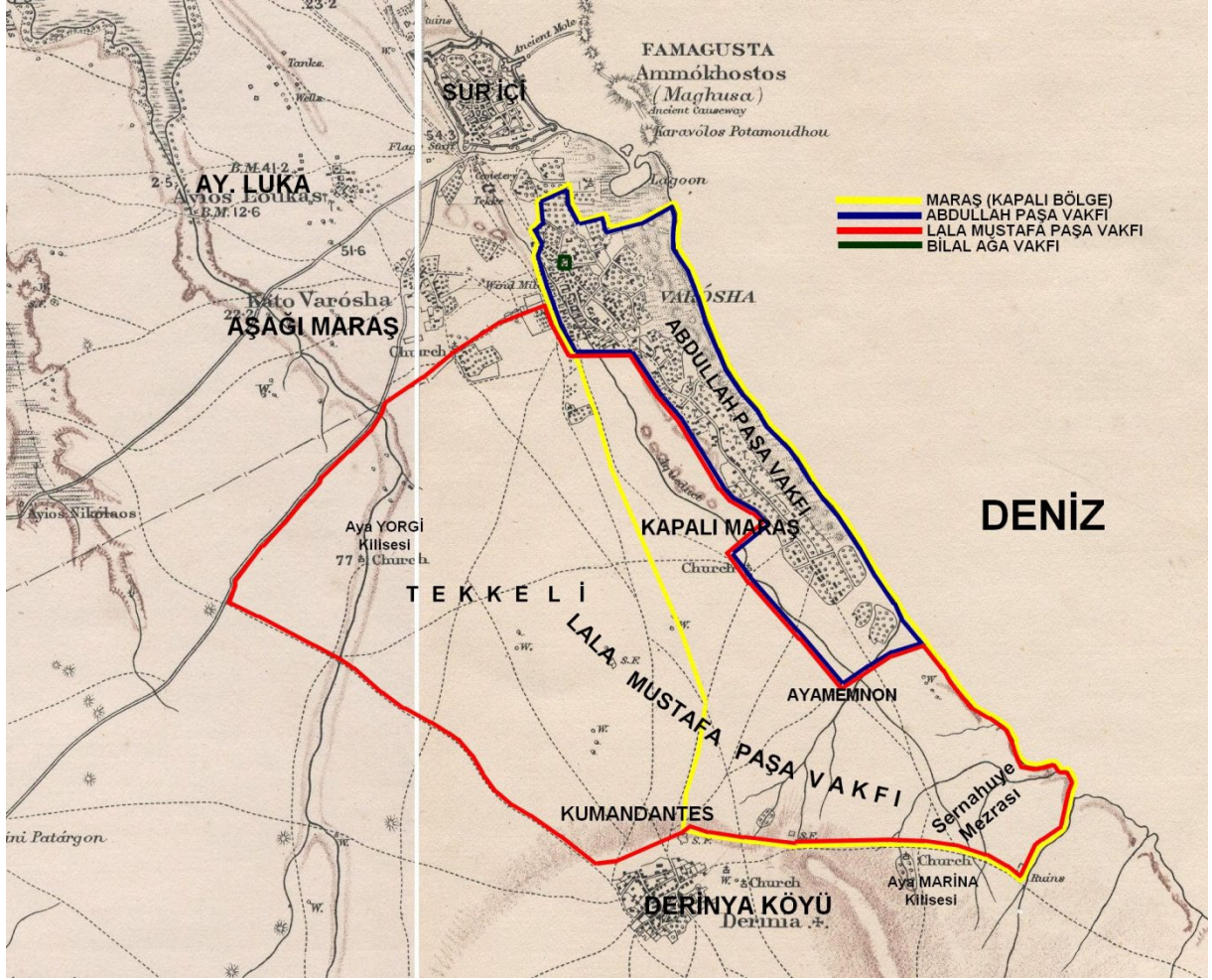
dönüm, No: 268/ 80 dönüm, No: 345/ 322 dönüm, No: 346/331 dönüm, No: 348/606 dönüm, No: 821/ 244 dönüm, No: 822/ 21 dönüm, 3 evlek, No: 967/ 189 dönüm. Bunların toplamı: 2.734 dönüm, 10 evlektir (KVGM, İngiliz Sömürge Dönemi, No: 353/7247).

⁵⁷ Bununla ilgili özel bir dosya vardır. Bkz. KVGM, İngiliz Sömürge Dönemi, Dosya no: 353/7247, E-5/1907. Dosyada 104 İngilizce, 4 Osmanlıca, 10 Rumca ve 1 İngilizce-Osmanlıca belge vardır.

⁵⁸ KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 178, Eski No: 57, Gömlek No: 4038, Liste 1. İngiliz Sömürge Yönetiminden önce, *Arazi-i Kanunnamesinin* 32. bendine müsteniden ve icarenin miktarı hakkında dahi Defter-i Hakanî Reisi tarafından verilen hesapta senevi beher dönüm için 14 kuruş icare-i zemin tarh olunuyordu (KVGM, 07.07.1902. *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 362, Gömlek No: 7416).

⁵⁹ KVGM, *Klasör Dosyalar*, Basın yayın, No:14, 263/14 263 A.

Harita 2. Lala Mustafa Paşa'nın Komutanlık ya da Kışlakyeri ve Abdullah Paşa'nın "Magosa Kalesi'nin merak uyandıran ve inci gibi parlayan Varoşu" Üzerine Oturtulan Kapalı Maraş

Mahkeme kararını bu delillere dayandırmıştır. Sömürge İdaresi ve Rum Yönetiminin tapu kayıtlarına mutlak olarak hâkim oldukları dönemlerde, Evkâf'ın maruz kaldığı haksızlıkları ihbar kabul etmiştir. Tarafların uzlaşmasını da dikkate almış, Maraş'ın Kapalı Bölgesi'nde kalan Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait listelenmiş taşınmaz malların Vakıf Hukuku ilkelerine aykırı olarak başkalarına dağıtılmış olduğunu, davacılar lehine karara bağlamıştır. Bu hukuki bir tespit kararıdır⁶⁰.

Gazi Magosa Kaza Mahkemesi'nin 28 Ocak 2002 günü almış olduğu bu tarihi karar ile Lala Mustafa Paşa Vakfı'na ait olduğu tescil edilen bu alan, vakıf olmanın da ötesin-

⁶⁰ KVGM, *İncelenen İşlem Dosyaları*, 14-258, s.186-225. 14/334 Numaralı Dosyada, işgal edilen vakıf emlak ile ilgili belgeler, Maraş Davasıyla ilgili Rapor, müdafaa takrirleri, gasp edilen emlakın vakıflara iadesi için açılan davalar hakkında önerge ve kararnameler vardır.

de, Vakfiyedeki ifadelerle anlatacak olursak, Lala Mustafa Paşa'nın Magosa'nın fethi sırasında, sahiplerinden satın alıp mülk edindiği, karargâhını kurduğu bir köydür. Bundan dolayı Kumandande (Komutanlık) Karyesi adını almıştır. Burası, Mustafa Paşa'nın satın alarak vakfettiği Miyer Andonaki çiftliğinin kapladığı alandır. Fetih sırasındaki Komutanlık karargâhı işlevinden dolayı Kışlakyeri adını almıştır. Burası, şehit mezarlarının ve Paşa'nın açıp donattığı mescidin bulunduğu, Tekke inşa ederek asırlar boyunca gelenin gidenin doyurulmasına vesile olduğu kutsal bir mekândır. Kapalı Maraş'ın diğer kısmı da Abdullah Paşa'nın Vakfiyesinde geçtiği üzere günümüz Türkçesiyle "Magosa Kalesi'nin merak uyandıran ve inci gibi parlayan Varoşu üzerine oturmuş" bulunuyor. Lala Mustafa Paşa'nın ruh dünyası ve ufkuyla, ilmî çabaların ortaya koyduğu tarihî gerçeklikler ve mahkemenin tespit kararı birleşince; Kapalı Maraş'ın esas sahibi olan vakfi adına kaydedilmesinin haklılığı açıkça ortaya çıkıyor⁶¹.

Bu olgu, hayrat sistemi sayesinde, küçük bir hayrat akarın bile, beş yüz yıllık bir serüven sonucunda günümüze kadar uzanabildiğinin göstergesidir.

///

KAYNAKÇA:

Arşiv Kaynakları:

TC VGMA (Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi), "Lala Mustafa Paşa Vakfiyesi", *Harameyn Vakfiyeleri*, No: 746, sıra: 70, s. 163 – 185.

KVGM (Kıbrıs Vakıfları Genel Müdürlüğü Arşivi), *Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri*, No: 001A

KVGM, *Şeriye Sicil Defteri*, No: 15

KVGM, *Vakfiye Defteri*, No: 4

KVGM, *Seri Dosyalar, İstatistikler*, No: 76/1

KVGM, Şeriye Sicil Defteri, 020-146-34

KVGM, Kıbrıs Şeriye Sicil Defteri Küçük Vakfiye Kayıt-1, No: 1

KVGM, Varidat ve Masarifat Defteri, No: 3

KVGM, İngiliz Sömürge Dönemi, Dosya No: 302/6154, Orijinal Dosya No:81/1945, Belge No: 1-F. 2/ 18, 2, 9. (1 ve 7 numaralı belgelerde Osmanlıca tercümelemeler vardır.

KVGM, Şeriye Sicil Defteri, Küçük Vakfiye Kayıt -1, No:1, s. 56-57.

⁶¹İngilizler döneminde hukuk dışı uygulamalarla vakıflara yapılan haksızlıklar ve Kıbrıs Vakıflarının hukuki statüsü konusunda bkz. Nazif Öztürk, "Kıbrıs Vakıflarına Gadr edilmiştir", *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2021, s. 181-196. Nazif Öztürk, "Kıbrıs'ta Vakıfların Hukuki Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı", *Kıbrıs'ta Son Söz Uluslararası Konferansı 21-22 Eylül 2019*, Ankara 2020, Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 351-386. Nazif Öztürk, "Kıbrıs'ta Vakıfların Hukuki Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı", *TYB Akademi, Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi (Doğu Akdeniz Özel Sayısı)*, Ankara 2021, sayı: 31, Yıl 11, Ocak 2021,s. 106-129.

KVGM, *Şeriye Sicil Defteri*, No: 28, s. 123-124, Hüküm: 265.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No:356, Eski no: 42, Gömlek No: 7296

KVGM, *Seri Dosyalar: Müteferrik İşler, TC Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Muhabere*, No: 73/10, 616/37.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, Dosya No: 353/7247.

KVGM, *Şeriye Sicil Defteri*, No: 6, s. 173, Hüküm: 412.

KVGM, *Şeriye Sicilleri Defteri, Küçük Vakfiye No:1*, 24-27.

KVGM, *Şeriye Sicilleri Defteri, Küçük Vakfiye Kayıt 1, No:1*, s. 22, Karar: 25.

KVGM, *Şeriye Sicilleri Defteri, Küçük Vakfiye Kayıt 1, No:1*, s. 23, Karar: 26.

KVGM, *Evkâf Dairesinin Muhaberat Defteri*, No: 17.

KVGM, *Evkâf Dairesi Muhabere Kayıt Defteri*, No: 18.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 13, Eski no: E 160/86, Gömlek No: 342.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 118, Eski No: 56, Gömlek No: 2775.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 135, Eski No: 75, Gömlek No: 3170, Belge: 4.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 353/7247.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, Dosya no: 353/7247, E-5/1907.

KVGM, *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 178, Eski No: 57, Gömlek No: 4038, Liste 1.

KVGM, 07.07.1902. *İngiliz Sömürge Dönemi*, No: 362, Gömlek No: 7416

KVGM, *Klasör Dosyalar*, Basın yayın, No:14, 263/14 263 A.

KVGM, *İncelenen İşlem Dosyaları*, 14-258, s.186-225. 14/334

Araştırmalar:

Alkan, Mustafa, “Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları: Kıbrıs'ta Vakıf, İmar ve İskân”, *Tarihte Kıbrıs* (Ed. Osman Köse), c. 2, İstanbul, 2017, s.797- 808).

Altan, Mustafa Haşim, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıfları Tarihi*, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986.

Çevikel, Nuri, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul 2006.

Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*, İstanbul 2006.

Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Eyâleti –Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Gazi Mağusa 2000.

Çiçek, Kemal, “Kıbrıs –Osmanlı Dönemi-“, TDVİA, c.25, s.374-380.

Dündar, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 1998.

Erdoğan, M. Akif, *Kıbrıs'ta Osmanlılar*, Galeri Kültür yayınları, Lefkoşa Kıbrıs 2008.

Genç, Mehmet, "Kılasik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 2014, sayı: 42, s. 9-18.

Köse Osman (Ed.), *Tarihte Kıbrıs*, c. 1-2, İstanbul 2017.

Orhonlu, Cengiz, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) – Türk heyeti Tebliğleri-*, Ankara 1971, s. 91-92.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs –Nüfusu -Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara- 2000.

Öztürk, Nazif, "Kıbrıs Vakıflarına Gadr edilmiştir", *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Ed. Necdet Basa, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara 2021, s. 181-196.

Öztürk, Nazif, "Kıbrıs'ta Vakıfların Hukuki Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı", *Kıbrıs'ta Son Söz Uluslararası Konferansı 21-22 Eylül 2019*, Ankara 2020, Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 351-386.

Öztürk, Nazif, "Kıbrıs'ta Vakıfların Hukuki Statüsü ve Kapalı Maraş Açılımı", *TYB Akademi, Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilgiler Dergisi* (Doğu Akdeniz Özel Sayısı), Ankara 2021, sayı: 31, Yıl 11, Ocak 2021, s. 106-129.

Söylemez, M. Mahfuz, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa 2017.

Söylemez, M. Mahfuz, İbrahim Çapak, Halil Ortakçı (Ed.), *Osmanlılar Döneminde Kıbrıs*, Bağcılar Belediyesi Yayını, İstanbul 2016.

Kılıç, Orhan, "Kıbrıs Beylerbeyileri: Sistemik Bir Analiz", *Tarihte Kıbrıs*, (Ed. Osman Köse), Akdeniz Karpaz Üniversitesi Yayını, İstanbul 2017, c. I, s. 271-290.

Korkmazer, Sıddık, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2014.

Kütükoğlu, Bekir, "Lala Mustafa Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27, s. 73-74.

Tamçelik, Soyalp, "Kıbrıs'ta Osmanlı Yönetiminde Kurulan İlk Vakıflar Ve Özellikleri (Hicri 982-1003 / Miladi 1574-1595)", [Kibrista Osmanli Yonetiminde Kurulan İlk.pdf](#) (Internet 20.01.2022).

Tutaman, Ferda Tuncer, "1489-1570 – Kıbrıs'ta Venedik Hâkimiyeti", *Tarihte Kıbrıs*, c. 1, İstanbul 2017, s. 97-115.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *TDV, İA*, c. 42, s.479-486.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi", *Osmanlı* (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, c. V, s. 17-33.

Yediyıldız, Bahaeddin, “Osmanlı Dönemi İstanbul’unda Sosyal yardım Müesseseleri ve İşlevleri”, *Kültürler Başkenti İstanbul*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul 2010, s. 318-329.

Yediyıldız, Bahaeddin, “İstanbul ve Vakıflar”, *550. Yılında Fatih ve İstanbul. The Conquest and Istanbul in 550th Anniversary. –Bildiriler-*, (İstanbul, 14-15 Haziran 2003), Ankara 2007, s. 169 – 175.

Yediyıldız, Bahaeddin, “Yeni Dünya, Yeni Türkiye Ve Yeni Bir Medeniyet -Bir Kelime-den Bir Medeniyete-“, *Yeni Dünya, Yeni Türkiye ve Medeniyetler İttifakı*, Ed. Samet Balta, İstanbul 2018, s. 81-90.

Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi - Bir Sosyal tarih İncelemesi-*, TTK Yayını, Ankara 2003.